

COLECȚIA DE IATAGANE A MUZEULUI BANATULUI TIMIȘOARA

Zoran Marcov*

Cuvinte cheie: *iatagan, crnosapac, belosapac, Karadorđe, Foča, Sarajevo, Peninsula Balcanică, colecția Muzeului Banatului Timișoara.*

Keywords: *yataghan, crnosapac, belosapac, Karadorđe, Foča, Sarajevo, Balkan Peninsula, collection of the Banat Museum in Timișoara.*

The Yataghans Collection of the Banat Museum (Abstract)

The yataghan falls into the category of large knives, usually presenting a curved blade, made of high quality steel. This kind of weapon consists of a single-edged blade, necessarily disposed inward. An important characteristic of the yataghan is represented by the hilt that stands out due to the specific pommels, that spreads at the top into small wings curved inwards, usually known as 'ears'. The pommels are perfectly shaped to allow the weapon's easy handling, the ears having the role to prevent the hilt slipping out of the hand when used in battle. If necessary, the yataghan's 'ears' might prove themselves useful as bolsters for shooting the longrifle.

In time, specialized literature has presented some confusions regarding the name and the shape of the yataghan. Studying this type of weapon, many authors did not make a clear distinction between yataghans and handjars, often the term 'yataghan' being used erroneously to designate all oriental swords.

Regarding the roots of this type of weapon, the yataghan is a sabre of Oriental origin, according to some sources originating from India wherefrom it was expanded through the whole East. The shape of the yataghans have not changed much in time, the specific characteristics of this kind of weapon contributing mainly in this respect: the remarkable force to strike and chop. Due to the weapon's particular shape, the force of impact is concentrated at the tip of the blade. The yataghan was the perfect choice for a close fight but also during a skirmish. Even when firearms gained supremacy in the battlefield, the yataghan was also kept in the janissary standard harness especially due to its remarkable technical qualities.

As it concerns the color and the material used to craft the pommels, the Serbo-Croatian-Bosnian specialized literature (excepting Constantinople, most of the Balkan yataghans were crafted in the former Yugoslav territory during the XVIII and XIX centuries, the most famous manufactory being at Foča – today in Bosnia and Herzegovina) classifies yataghans as it follows: *belosapce* (having the pommels made of ivory or of other bones of light color), *crnosapce* (having ears made of buffalo black horn or of wood) and those with metallic hilts, often overlaid with silver. There are also brass-hilted yataghans. Regarding the shape of the blades, yataghans can be classified into straight blades and curved blades.

There were many manufactories in the Balkan Peninsula: Travnik, Foča, Sarajevo, Herceg Novi, Kotor, Risan, Užice, Prizren and Skopje. The yataghans produced in these manufactories were exclusively handicraft products.

The collection of weapons held by The Banat Museum owns 30 yataghans, recorded in the History Department's files. An important particularity of the museum's collection is given by the great number (17 of 30 weapons) of *crnosapci* yataghans, horn-hilted or dark bone-hilted weapons. Unlike The Banat Museum collection, the *belosapci* with ears made of ivory or other types of white bone, prevail in the yataghans collection from Zagreb (The Croatian History Museum).

The Belgrade researchers' explanations regarding the small number of *crnosapci* yataghans from the Military Museum's collection together with the informations recorded in the 1st file of the Banat Museum's files clarify the existence of a great number of dark/brown and black pommeled yataghans in the Banat Museum's collection. Given the fact that the *crnosapci* yataghans were used in fights, they are much more rare, theory that comes to complement the informations supplied by the archives held by the Banat Museum, informations that highlight the fact that the weapons achieved during the pre-war period represented spoil of war resulted from the Austro-Hungarian military campaign held during the summer of 1978 to pacify the Bosnian territory.

We can also add to the 17 *crnosapci* yataghans another 9 *belosapci* yataghans, two metal hilted weapons, one presenting some changes at the hilt (instead of the characteristic pommels the yataghan has a wooden hilt with a rectangular section). To all these weapons we can also add a yataghan blade whose pommels are missing.

* Muzeul Banatului Timișoara, Piața Huniade nr. 1, 300 002; e-mail: markovzoran@yahoo.com.

Among The Banat Museum's yataghan collection, 20 weapons exhibit ornaments and encrusted inscriptions, two weapons being encrusted with golden thread, the other ones decorated with silver thread. There other weapons show engraved ornaments while the other seven have no decorations on the blades (some of them presenting the armourer's stamp, at most).

The specialized literature highlights the fact that the yataghans with straight blade (*pravci*) are very rare, this fact being confirmed at Timisoara where we can find only 5 weapons presenting this kind of blade.

Among the ornate yataghans, the researches managed to discover the year of manufacture only in the case of 8 weapons, the oldest yataghan held by The Banat Museum was dated in the year 1204 (according to the Islamic calendar), corresponding the Christian period of 1789–1790, while the most recent weapon dates from the Muslim year of 1280, representing the years of 1863–1864 according to the Gregorian calendar.

Regarding the history of yataghans collection held by the Banat Museum, we also have to consider that the vast majority of weapons comes from the old collection of the museum, especially from the pre-war period. The 1st file of inventory held by the museum (the inventory of the Museum Society of History and Archeology) includes a series of weapons brought from Bosnia after the military campaign held in the summer of 1878 (spoil of war from Tuzla, Travnik etc). These weapons were either donated to the museum or purchased. The two metal-hilted yataghans had also been registered in the pre-war period. During the interwar, especially between 1930–1935, while Ioachim Miloia has served as director of the museum, have been purchased another series of yataghans. A last important batch of weapons entered the Museum's collection after World War II, in 1959, following a transfer from the Home Office represented by the Timisoara 232 Unit.

The „piece de resistance” of The Banat Museum's collection is certainly represented by the weapon that was held, for a short time, by the leader of the first Serbian anti-Ottoman movement Đorđe Petrović Karadorde. The founder of the South Hungarian Society of History and Archeology and also the donor of this yataghan, dr. Ormós Zsigmond, remarks that the weapon's value is increased by the fact that it belonged to Karadorde (Cerni György). The letter of donation also asserts that the yataghan was taken by the Serbian leader „from the hands of a Turk” during a fight, without offering further information regarding the year and the place of the specific battle. We can also find out from this specific letter information regarding the purchase of the weapon and its previous owner. Ormós purchased the yataghan on June 23rd, 1876 at Orşova, from the widow Schevits who held the weapon as an heirloom. These informations have been published in the specialized magazine of the Museum Society of History and Archeology in the year 1889, while in the 1st file of inventory held by the Banat Museum the yataghan is recorded as a „Turkish yataghan”. We have to underline the fact that Karadorde's yataghan represents the only Oriental weapon of the collection whose inscriptions had been translated and recorded in the old files of the Banat Museum.

Iataganul în literatura de specialitate.

Probleme de terminologie

Iataganele reprezintă o categorie aparte în cadrul vast al armelor albe, fiind încadrate de literatura de specialitate în grupul cuțitelor de mari dimensiuni, având lama de regulă încovoiată și realizată din oțel de cea mai bună calitate, cu un singur tăiș dispus obligatoriu pe muchia interioară a lamei¹. Mânerul acestui tip de armă albă nu este prevăzut cu gardă. Un element caracteristic iataganului este mânerul care se evidențiază datorită plăselelor cu aspect specific, terminate la partea superioară sub forma unor aripioare ușor curbate spre tăișul lamei, cunoscute sub denumirea generică de „urechi”. Forma plăselelor este perfect concepută pentru o cât mai ușoară mânăuire a armei, „urechile” mânerului având rolul de a stopa alunecarea din mână a iataganului în timpul luptelor. În caz de necesitate, „urechile” acestuia puteau servi drept suport pentru fixarea și sprijinirea țevelor de pușcă².

În ceea ce privește originea acestui tip de armă albă, literatura de specialitate sârbo-croată apreciază că iataganul este de proveniență orientală, după unele surse chiar din estul Indiei, de unde s-a extins în întregul Orient³. Analizând comparativ exemplarele păstrate, cuțitul descoperit în bazinul fluviului Enisei cu iataganele turcești de secol XII păstrate la muzeul din Istanbul și mai apoi cu iataganele din secolele XII–XIX, Lj. Rajković consideră că „originea iataganului este Asia, mai cu seamă spațiul unde au locuit cândva numeroase triburi turcice”⁴. Și cercetătoarea croată Marija Šerčer în catalogul consacrat colecției de iatagane a Muzeului de Istorie din Zagreb, menționează referitor la originea acestui tip de armă, că provine din Asia Centrală iar prin intermediul turcilor otomani cunoaște o largă răspândire, ajungând în perioada expansiunii otomane până în Peninsula Balcanică unde se vor crea în timp numeroase centre de producție, celebre în epocă pentru calitatea iataganelor făurite⁵.

¹ Anđelija Radović, *Zanatsko oružje Balkana XVII-XIX vek*, Beograd (2002), 19.

² Marija Šerčer, *Jatagani u Povijesnom muzeju Hrvatske*, Zagreb (1975), 8.

³ Anđelija Radović, *op. cit.*, 20.

⁴ Ljubinka Rajković, *Zbirka jatagana Vojnog muzeja, Vesnik Vojnog muzeja JNA*, I (1954), 107.

⁵ Marija Šerčer, *op. cit.*, 7–8.

Robert Elgood în volumul dedicat armelor balcanice din perioada stăpânirii otomane, consideră că la ora actuală este practic imposibil de precizat originea geografică și data la care a apărut iataganul, în contextul în care lame de tipul celor folosite la iatagane sunt cunoscute încă din antichitatea clasică greco-romană. Lama *kopis*-ului grecesc sau armei iberice denumite ulterior *falcata* sunt foarte apropiate ca formă lamei de iatagan, însă este foarte greu de precizat dacă există o continuitate în acest sens, din perioada antichității clasice până în evul mediu. În consecință, Elgood se pronunță împotriva ideii conform căreia spațiul de origine al acestui tip de armă este Asia Centrală sau Persia⁶.

E. G. Astvatsaturyan, autorul uneia dintre cele mai complete lucrări referitoare la armamentul turcesc, la începutul capitolului dedicat iataganelor, trece în revistă toate armele precursore ale acestora, în funcție de forma lamei, începând cu spada-tesac greco-macedoneană numită *makhaira*, continuând cu *falcata* iberică și ajungând la armele similare caracteristice sudului Indiei și Nepalului. Referitor la tipul de mâner, Astvatsaturyan identifică în pumnalul din bronz (mileniile III–I a. Chr.) descoperit în vestul Persiei, la Luristan, precursorul mânerului de iatagan din perioada modernă⁷.

În literatura de specialitate au existat în timp numeroase confuzii referitoare la denumirea și forma iataganelor. Iataganul era deseori identificat greșit sub denumirea de hanger. Ocupându-se de acest tip de armă albă, numeroși autori n-au reușit să stabilească o diferențiere clară între iatagane și hangere, mai mult, există numeroase cazuri în care termenul de iatagan a fost utilizat eronat pentru desemnarea săbiilor orientale.

De exemplu, în registrul inventar al SMIA din perioada antebelică, marea majoritate a iataganelor sunt inventariate sub denumirea de hangere⁸. În registrul actual al MBT, sunt utilizați ambii termeni, într-o proporție perfect egală⁹.

Referindu-se la această problemă de terminologie, istoricul bosniac Vejsil Ćurčić, arăta că în

spațiul muntenegrean era utilizată doar denumirea de *jatagan*, în Herțegovina era mai răspândită varianta *handžar* în timp ce în Bosnia se folosea până târziu sintagma „dugi nož” („cuțit lung”)¹⁰. Și R. Elgood prezintă mai multe variante ale turcescului *yataghan* în limbile popoarelor balcanice aflate sub ocupație otomană: *jatagan* în sârbo-croată sau *giatagani* în greacă¹¹.

În mai vechea literatură de specialitate occidentală existau numeroase confuzii referitoare la denumirea, definirea și identificarea iataganelor. H. Seitz consideră hangerul drept pumnal ori cuțit, însă mai presus de orice îl identifică sub forma unui cuțit lung, similar spadei dar cu un singur tăiș. Acest tip general de armă albă se prezintă sub numeroase variante existând o serie de diferențieri în special la nivel decorativ, lucru specific pentru lumea orientală musulmană. Seitz menționează totodată că în spațiul est-mediteranean, această armă este cunoscută sub numele de iatagan¹². Alți cercetători, cum ar fi cazul lui H. Nickel consideră iataganul și hangerul ca fiind tipuri diferite de arme, însă nu dau și o descriere concretă a fiecărui tip în parte¹³. E. Wagner considera că termenul de hanger era utilizat în special de slavii sudici și musulmanii din Peninsula Balcanică și Asia. Referitor la termenul de iatagan, Wagner susținea că-și are originea în lumea islamică din nordul Africii, mai cu seamă în Maroc, Algeria, Tunisia și Egipt¹⁴. Un alt cercetător, W. Hummelberger diferențiază cele două arme în funcție de lungimea acestora: astfel iataganul era considerat a fi lung de până la 55 cm în timp ce hangerul ar avea dimensiunile mai mari¹⁵. A. Dolleczeck descrie hangerul, atribuindu-i de fapt specificațiile iataganului¹⁶.

Definiții corecte vis-a-vis de hanger și iatagan au oferit în lucrările lor D.J. Fryer¹⁷ și G.C. Stone¹⁸.

În mai vechea literatură de specialitate iugoslavă, persistă o reală confuzie în legătură cu terminologia acestui tip de armă. M. Praunsperger¹⁹ considera că denumirea de hanger este de origine persană

⁶ Robert Elgood, *The Arms of Greece and her Balkan Neighbours in the Ottoman Period*, London (2009), 138.

⁷ Э.Г. Аствацатурян, *Турецкое оружие в собрании Государственного Исторического музея*, Санкт-Петербург (2002), 134.

⁸ Registrul de inventar I al MBT, nr. vechi inv. 329, 649, 1860, 1892, 2148, 2437, 2438; registrul I al MBT cuprinde și piese inventariate sub numele de *jatagan*: nr. vechi inv. 779 și 780.

⁹ În registrul de inventar IV al MBT termenii *iatagan* și *hanger* apar în proporție egală; hangere avem la nr. inv. 3240–3250, 3253–3254, 3290, 3387; iatagane apar la nr. inv. 3227, 3233, 3251–3252, 3255, 3277, 3330–3335, 3350, 5507, 5511.

¹⁰ V. Ćurčić, *Starinsko oružje u Bosni i Hercegovini*, *Glasnik Hrvatskog državnog muzeja u Sarajevu*, IV (1944), 97.

¹¹ Robert Elgood, *op. cit.*, 138.

¹² H. Seitz, *Blankwaffen*, II, Braunschweig (1968), 341.

¹³ H. Nickel, *Ullstein Waffenbuch*, Berlin-Frankfurt/M-Wien (1974), 197.

¹⁴ Eduard Wagner, *Hieb- und Stichwaffen*, Prag (1966), 360.

¹⁵ Marija Šercer, *op. cit.*, 7.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ D. J. Fryer, *Antique Weapons A-Z*, London (1969), 86–89.

¹⁸ G. C. Stone, *A Glossary of the Construction, Decoration and Use of Arms and Armor in All Countries and in All Times*, New York (1999), 351, 676.

¹⁹ M. Praunsperger, *Oružje starih Hrvata*, Zagreb (1943), 95.

în timp de termenul de iatagan este turcesc, însă ambele se referă la același tip de armă. V. Ćurčić de asemenea nu diferențiază hangerul de iatagan²⁰. În mai recente lucrări de specialitate publicate în perioada postbelică sub egida Muzeului Militar din Belgrad²¹ s-a făcut în mare măsură lumină în acest caz, fiind clarificate și explicate noțiunile de hanger și iatagan.

Hangerul este un pumnal cu o lamă deosebit de dură, care de la mijloc spre vârf este puternic încovoiată. Spre deosebire de iatagan, hangerul prezintă tăiș pe ambele muchii și nervură dispusă pe mijlocul lamei. Hangerul era utilizat în Imperiul otoman de către unitățile de ieniceri, făcând parte din echipamentul standard al acestora. Hangerul era purtat în cizmă și fiind o armă cu preponderență de uz militar se consideră că în mediul civil al Balcanilor, acest tip de pumnal nu era foarte răspândit²².

Iataganul în schimb este o armă cu aspect deosebit, atât din punctul de vedere al lamei cât și al mânerului. Lama iataganului este încovoiată în două direcții diferite, mai întâi este de formă concavă de la mâner și până spre vârful lamei, pentru ca mai apoi să urmeze o formă convexă până la vârful în sine al armei (cea de-a doua curbura este mult mai mică și mai puțin pronunțată decât prima). Datorită acestei forme, forța lamei de iatagan este concentrată spre vârful acesteia în momentul lovirii, arma fiind așadar ideală pentru luptele corp la corp²³.

Părțile componente ale iataganului și tipologiile existente

Forma iataganelor nu s-a schimbat mult în decursul timpului, în acest sens o contribuție majoră au avut-o caracteristicile deosebite ale acestui tip de armă: forța deosebită de lovire și spintecare. Datorită formei specifice, forța de lovire este concentrată spre vârful lamei. Iataganul era perfect pentru lupta de aproape dar și în timpul iureșului. Chiar și în momentul când armele de foc au câștigat supremația pe câmpul de luptă, iataganul a fost menținut în echipamentul standard al ienicerilor, tocmai datorită calităților sale tehnice²⁴.

Lungimea medie a iataganelor este de 60–80 cm. Iataganul este format din lamă, mâner și teacă²⁵ (Pl. I.).

Lama iataganului era realizată din oțel de cea mai bună calitate. În momentul achiziționării unei asemenea arme, aceasta era analizată și verificată iar în conformitate cu tradiția bosniacă, tăișul lamei unui iatagan corespundea cerințelor vremii doar dacă reușea să despice (să taie) dintr-o singură lovitură o batistă din mătase umezită în prealabil²⁶. Lama acestui tip de armă este deseori decorată prin damaschinare cu fir din aur sau argint, prezentând motive vegetale și florale stilizate, diferite simboluri (printre cele mai uzitate fiind și „sigiliul lui Solomon” – steaua în șase colțuri) și inscripții care cuprind printre altele, anul făuririi piesei, numele meșterului armurier, numele proprietarului, inscripția fiind completată în general cu texte din Coran, proverbe, adresări către Allah etc.²⁷

Mânerul iataganului este format din mai multe elemente. În partea inferioară este prezentă *parazvana*²⁸ realizată dintr-un aliaj conținând plumb sau cositor, aliaj care era placat cu foiță din argint, însă existau și *parazvane* realizate din alamă. Acest prim element al mânerului este format din două componente: pe mânerul propriu-zis *parazvana* se prezintă sub forma unui scurt manșon cilindric bogat decorat și ușor teșit la partea inferioară spre lamă, pe ambele fețe; pe lamă, *parazvana* se continuă pe ambele fețe cu un ornament sub forma unei frunze stilizate, care conține la unele tipuri de iatagane sticle colorate decorative („faux rubin”). Al doilea element, care formează împreună cu *parazvana* partea metalică a mânerului unui iatagan, este *hașrma* sau *spojnica*²⁹. Aceasta se prezintă sub forma unei plăci metalice (realizată din același material și decorată în aceeași manieră cu *parazvana*) fixate de-a lungul muchiei mânerului din oțel. Iataganele bogat decorate, prezintă de-a lungul *hașrmei* pietre decorative din coral fixate în lăcașuri special realizate și minuscule ornamente de formă florală, piramidală, romboidală, circulară – lipite la cold de placa centrală. Ultimul element al mânerului, este reprezentat de cele două plăsele caracteristice

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ V. Ćurčić, *op. cit.*, 97.

²⁷ Anđelija Radović, *op. cit.*, 22; Marija Šercer, *op. cit.*, 12.

²⁸ Dragutin Petrović, *Hladno oružje iz zbirke Gradskog muzeja Vršac*, Vršac (2005), 10; bibliografia sârbo-croată din perioada postbelică identifică prin *parazvana* elementul metalic de legătură dintre lama și mânerul iataganului.

²⁹ Termen utilizat în literatura de specialitate croată pentru desemnarea plăcii metalice fixate de-a lungul muchiei mânerului din oțel al iataganului; bibliografia sârbă folosește în acest sens termenul *hașrma*.

²⁰ V. Ćurčić, *op. cit.*, 97.

²¹ Ljubinka Rajković, *op. cit.*, 106–123; Đurđica Petrović, Prilog upoznavanju načina rada sa muzejskim zbirkama oružja i vrsta oružja izrađenog na Kosovu, u Makedoniji, Bosni i Hercegovini u XVIII i XIX veku, *Obrada i zaštita istorijskih zbirki u muzejima: katalog* 28, Beograd (1974), 1–24.

²² Đurđica Petrović, *op. cit.*, 7.

²³ Ljubinka Rajković, *op. cit.*, 112.

²⁴ Anđelija Radović, *op. cit.*, 20.

acestui tip de armă, terminate la partea superioară cu două „urechi”, care pot fi de forme și dimensiuni diferite³⁰. Forma bifurcată a mânerului de iatagan rezultată din cele două „urechi” aflate la terminația plăselelor, își dovedește pe deplin utilitatea în clipa mânăuirii armei, având dublu rol: protejarea mâinii luptătorului³¹, dar și ca piedică împotriva alunecării armei din mână în toiul bătăliei.

Iataganele erau purtate în teci realizate din lemn, îmbrăcate în piele și întărite cu garnituri metalice. Tecile iataganelor erau bogat decorate, mai ales dacă comanditarul era o persoană înstărită. La Foča de exemplu, acestea erau realizate din lemn, iar în funcție de materialul cu care erau îmbrăcate/placate, se cunosc trei categorii diferite de teci: placate cu argint sau alt tip de tablă cizelată (de regulă din alamă), îmbrăcate cu piele obișnuită și cele mai simple fiind învelite într-un material de mai slabă calitate de tipul mușamalei³².

Referitor la tipologia iataganelor, literatura de specialitate sârbo-croată oferă o clasificare a lor în funcție de culoarea și materialul din care sunt realizate plăselele³³:

Iataganul *belosapac*, cu plăselele din fildeș sau alte tipuri de os de culoare deschisă, era o armă destinată de regulă civililor înstăriți. *Belosapci* erau arme bogat decorate cu pietre semiprețioase, ornamente și inscripții damaschinate, în general cu fir din aur. Aceste plăsele sunt specifice producției balcanice de iatagane, fiind realizate mai ales la Foča și Constantinopol (Pl. II. 2; 4);

Iataganul *crnosapac*, având plăsele din corn negru de bivol sau din lemn, se regăsea în echipamentul standard al ienicerilor. *Crnosapac* era așadar utilizat mult mai des în lupte decât celelalte două tipuri de iatagane, în consecință decorul acestuia și realizarea în sine erau mult inferioare celorlalte tipuri. Ornamentele și inscripțiile de pe lamele iataganelor *crnosapci* erau de cele mai multe ori damaschinate cu argint (Pl. II. 1; 3);

Iataganul cu mâner metalic (Pl. II. 5) cel mai des întâlnit este cel din argint care prezintă un decor bogat, realizat prin tehnica filigranului, granației, gravării etc. Se consideră că iataganele cu mânerule metalice sunt cele mai frumoase și calitative dintre toate tipurile existente. Aceste iatagane, foarte scumpe de altfel, se aflau în posesia demnitarilor și oficialităților de prim rang, fiind în multe din cazuri, daruri din partea sultanului. Iataganele

cu mânerule metalice, bogat decorate, erau piese de gală purtate la ocazii speciale, având ca principal rol împreună cu restul îmbrăcăminții, ilustrarea statutului social al proprietarului. Există și variante de iatagane cu mânerul turnat din aliaj conținând argint, și un tip mai rar de mâner realizat în totalitate din alamă. Ce este interesant în cazul acestuia din urmă, el nu prezintă *parazvana*, iar literatura de specialitate consideră că este de origine dalmată³⁴.

Aceeași literatură sârbo-croată mai clasifică iataganele în funcție de forma lamelor, în drepte și încovoiate (*pravci* și *krivci*) cu mențiunea că iataganele cu lamele drepte sunt mult mai rare³⁵.

O altă tipologie a iataganelor, interesantă prin prisma faptului că încearcă împărțirea acestora în funcție de originea geografică, este clasificarea propusă de E. G. Astvatsaturyan³⁶. Acesta împarte iataganele turcești în mai multe tipuri (primele trei fiind relevante pentru colecția noastră), elementul cel mai important luat în calcul la această clasificare fiind tipul de decor prezent pe lamă:

1. Tipul *est-anatolian* este format din iatagane produse în estul Anatoliei în imediata apropiere a Caucazului. Specific pentru acest tip de iatagane sunt „urechile” de mai mici dimensiuni și decorul lamelor reprezentat în mare măsură de ornamente gravate. Analizând decorul acestui tip de iatagan, Astvatsaturyan ajunge la concluzia că aceste arme puteau fi produse și în spațiul balcanic.
2. Tipul *anatolian* se referă la iataganele produse în partea vestică și centrală a Asiei Mici, care se caracterizează prin tipul de decor al lamelor. Este vorba de inscripții și ornamente damaschinate cu argint, realizate prin tehnica „incrustației adânci” (Pl. III. 2; 4; 5). Tipul anatolian se împarte în mai multe subtipuri, în funcție de bogăția și varietatea decorului.
3. Tipul caracteristic armurărilor din *Istanbul și Peninsula Balcanică*. Iataganele acestui tip prezintă ornamente și inscripții damaschinate cu fir din aur și argint realizate prin tehnica „incrustației la suprafață” (Pl. III. 1; 3). Astvatsaturyan consideră iataganele având mânerule placate cu argint, decorate cu filigran și pietre de coral, ca fiind produse tipice pentru Bosnia-Herțegovina în timp ce iataganele cu „urechile” rotunjite ar fi de sorginte grecească.

³⁰ Marija Šercer, *op. cit.*, 8.

³¹ Anđelija Radović, *op. cit.*, 20.

³² *Ibidem*, 22.

³³ Marija Šercer, *op. cit.*, 8; Dragutin Petrović, *op. cit.*, 9–10; Anđelija Radović, *op. cit.*, 20.

³⁴ Anđelija Radović, *op. cit.*, 22.

³⁵ *Ibidem*, 23.

³⁶ Э.Г. Аствацатурян, *op. cit.*, 144–164.

*Producția de iatagane în Peninsula
Balcanică în timpul stăpânirii otomane*

Consolidarea autorității otomane în Balcani a dus la modificări importante în ceea ce privește modul de viață al populației creștine autohtone. În locul producției de tip rural, definitivă pentru perioada medievală, după cucerirea otomană se dezvoltă meșteșugurile în mediul urban și odată cu acestea înfloresc comerțul. În multe orașe din Kosovo și Metohija, Bosnia, Herțegovina, Muntenegru, Macedonia, nordul Albaniei, Serbia, Bulgaria și Grecia, în secolele XVII, XVIII dar mai ales XIX, producția meșteșugărească de armament a cunoscut o dezvoltare importantă. În centrele mai sus amintite, se produceau arme atât pentru nevoile locale cât și pentru comercializarea lor în alte provincii ale Imperiului otoman. Armurările au cunoscut o dezvoltare deosebită, mai ales în pașalâcurile periferice ale imperiului (Bosnia), dar și în teritoriile în care autoritatea otomană era slăbită iar pericolul anarhiei era cât se poate de real (nordul Albaniei); în aceste teritorii, contrabanda cu armament era mult mai prezentă decât în centrul Peninsulei Balcanice³⁷.

Iataganul a devenit în perioada stăpânirii otomane o armă „națională”, fiind inclus printre elementele de port popular ale bărbaților din Serbia, Muntenegru, Herțegovina și Boka Kotorska³⁸.

În ceea ce privește centrele de producție, dacă excludem Constantinopolul, cele mai renumite centre pentru realizarea de iatagane în Balcani au fost cele de la: Foča, Sarajevo, Prizren, Užice, Kotor, Herceg Novi, Risan, Kreševo, Travnik, Shkodra, Skopje etc. Cel mai renumit centru era cel de la Foča (Herțegovina), unde producția de iatagane a început în secolul al XVI-lea și a cunoscut cea mai mare înflorire în secolele XVIII–XIX³⁹.

Armurierii (*bičakčije*) din Foča au devenit cunoscuți în spațiul balcanic prin realizarea de iatagane pentru funcționarii bogați și înalții demnitari otomani. Călătorind prin Bosnia în anii 1836–1837, Ami Boué⁴⁰ nota următoarele „În unele orașe se produc cuțite deosebit de frumoase, având lamele damaschinate, cu plăsele albe și deseori fiind decorate cu pietre semiprețioase sau sticlă de culoare roșie. Centrele de la Foča și Constantinopol sunt cele mai renumite în realizarea acestui tip de cuțit, păstrat de regulă într-o teacă din lemn sau

piele, fiind purtat la brâu sau fixat de centură. Aceste cuțite se realizează și la Sarajevo dar și în alte locuri, însă cele mai calitative și ieftine provin din cele două centre mai sus menționate, unde se comercializează la prețul de șapte groși bucata”.

Plăselele erau realizate din fildeș, adus de populația bosniacă musulmană cu ocazia pelerinajelor întreprinse în Orient; plăselele mai erau realizate din corn, os de vită sau lemn. Mai puteau fi făcute și din corn de cerb nordic (ren, elan), materia primă fiind adusă în acest caz din spațiul rusesc de către comercianții bosniaci (în special cei din Sarajevo). Lamele iataganelor realizate la Foča erau fabricate din oțel de proveniență locală, prelucrat prin tehnica damaschinării de către armurierii locali, dar și din oțel importat din Orient, renumit pentru proprietățile sale deosebite⁴¹.

Cu ocazia realizării iataganelor, în acele ateliere unde exista o împărțire a muncii, lamele erau făurite de cuțitari (*nožari*), decorul lamelor fiind opera așa-numiților *srmadžije*, iar plăselele erau făcute de *bičakčije*. Elementele decorative ale iataganului erau realizate de *kujundžije*: *hašrma* (partea metalică dispusă între cele două plăsele) și *parazvana* (decor în continuarea mânerului, sub forma unei frunze stilizate dispuse la partea superioară a lamei), în aceeași categorie intrând și decorul garniturilor metalice de pe teacă. Tecile erau realizate de meșteri specializați. Chiar și în rândul acestor *kujundžije*, erau anumite specializări, unii ocupându-se de *hašrma*, alții de garnituri etc. Spre exemplu, cel care realiza și decora *hašrma* era cunoscut sub denumirea de *hašermedžija*⁴².

Totuși în marea majoritate a cazurilor, iataganul, fără teacă și decor, era realizat de un *bičakčija* (provine din turcescul *bishaq* – cuțit). Acesta lucra în atelier, șezând de regulă pe o sofă (divan îngust, de obicei cu un căpătâi mai ridicat). În spatele acestei încăperi se găsea atelierul de fierărie propriu-zis, cu forja aferentă, țevele suflante, nicovale etc. Procesul de realizare se desfășura în mai multe etape: încălzirea oțelului și modelarea acestuia pentru a se obține forma de bază, apoi răzuirea și șlefuirea obiectului astfel obținut. Canalul de scurgere, dispus imediat sub muchia netăioasă a lamei, era realizat cu ajutorul unei unelte speciale din oțel având la partea superioară o bară metalică, în funcție de lățimea acesteia variind și lățimea șanțului de scurgere⁴³. *Parazvana* era atașată de mânerul din oțel cu ajutorul plumbului topit, prin aplicarea

³⁷ Anđelija Radović, *op. cit.*, 7.

³⁸ Marija Šercer, *op. cit.*, 7.

³⁹ Đurđica Petrović, *Prilog datiranju jatagana prema mestu izrade, Vesnik Vojnog muzeja*, III (1956), 172.

⁴⁰ Robert Elgood, *op. cit.*, 142; Anđelija Radović, *op. cit.*, 19–20.

⁴¹ Anđelija Radović, *op. cit.*, 20–21.

⁴² *Ibidem*, 21–22; Marija Šercer, *op. cit.*, 8.

⁴³ Anđelija Radović, *op. cit.*, 22.

ușoară a acestuia în zonele de îmbinare⁴⁴. Fixarea plăselelor de mânerul metalic al iataganului se făcea cu ajutorul unei unelte specializate, formate din două elemente, *ćemen* și *matkaf*, cu ajutorul căreia se găureau orificiile pentru fixarea niturilor. Osul era modelat de regulă, cu ajutorul unui mic fierăstrău de mână, cunoscut sub denumirea de *bičkija*. În atelierul de fierărie din spatele prăvăliei se realiza doar lama iataganului, toate celelalte operații se desfășurau în încăperea din față, mai exact pe sofa. În spatele meșterului erau atârinate pe peretele încăperii o serie de unelte de mai mici dimensiuni iar în fața acestuia se găsea nicovăla și menghina. Se consideră că în aproximativ cinci ceasuri, un armurier ajutat de cel puțin un ucenic putea făuri un iatagan (fără însă elementele decorative și teacă)⁴⁵.

Iataganele balcanice erau decorate cu ajutorul a numeroase tehnici: turnare, cizelare, batere, damaschinare, traforare, gravare, incrustație etc. În mediul bosniac se mai folosea și filigranul iar în spațiul albanez (mai ales la Shkodra) era utilizată granulația. Pe lamele acestui tip de armă erau deseori damaschinate inscripții cu argint sau aur, de cele mai multe ori fiind vorba de texte din Coran, mai rar era trecut anul fabricației, numele proprietarului sau cel al armurierului. Unele simboluri des uzitate, cum ar fi sigiliul lui Solomon (steaua în șase colțuri), și-au pierdut cu timpul semnificația inițială devenind elemente pur decorative⁴⁶.

Iataganul era purtat la brâu (*bensilah*) alături de cele două pistoale de cobur cu cremene. Brăul, cunoscut și sub denumirea de *bensilah*, era un element de port popular folosit în special pentru portul armelor, din acest motiv unii autori îl consideră accesoriu militar⁴⁷.

Iataganul se afla în înzestrarea marinei otomane și a ienicerilor. Era de asemenea un element obligatoriu al ținutei fiecărui musulman. Totuși, trebuie precizat faptul că iataganul era o armă foarte apreciată și îndrăgită în Muntenegru și Herțegovina⁴⁸. A avea un iatagan alături de *džeferdar*⁴⁹, era o mare

mândrie și ilustra bogăția proprietarului. În anul 1777, la Sarajevo, un iatagan din argint a fost estimat la 2400 de aspri, un altul, de asemenea din argint și în aceeași perioadă a fost estimat la 3600 de aspri iar cel mai valoros iatagan din argint „srebrni merdžaili”, a fost evaluat la 14400 de aspri⁵⁰.

În credințele populare, iataganul întrunea o mulțime de atribute și calități. Baladele populare îi menționează proprietățile curative (adesea era pus sub perna bolnavului). Iataganul cu plăsele de mici dimensiuni era cunoscut în Herțegovina sub numele de *barjaktar*⁵¹.

Producția de iatagane în Bosnia și Herțegovina s-a menținut până în anul 1878. Imediat după instaurarea administrației austriece la Sarajevo, producția și comercializarea iataganelor a fost interzisă⁵².

Iataganele nu se produceau doar în spațiul otoman. Spre exemplu în Franța se fabricau iatagane în manufactura de armament de la Versailles, produsul rezultat fiind cunoscut sub numele de *yatagan* sau *coutelas oriental*. În unele țări se realizau baionete având o formă similară lamei de iatagan, fiind realizate chiar și mici spade pentru lovire (*Haudegen*) având lamele încovoiate. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Austria iataganele erau produse în fabricile de armament, aceste arme intrând în dotarea unor unități militare din Dalmația⁵³.

Iataganele din colecția de arme a Muzeului Banatului Timișoara

În colecția de arme a MBT există la ora actuală 30 de iatagane, inventariate în registrele Secției de Istorie. O particularitate deosebită a colecției muzeului timișorean, este cea legată de prezența în număr mare (17 piese din totalul de 30) a iataganelor *crnosapci*, având plăselele din corn și lemn de culoare închisă. Spre deosebire de colecția Muzeului Banatului, în marile colecții de iatagane de la Zagreb⁵⁴ (Muzeul de Istorie al Croației) și Belgrad⁵⁵ (Muzeul Militar) predo-

⁴⁴ Ljubinka Rajković, *op. cit.*, 111.

⁴⁵ Anđelija Radović, *op. cit.*, 22.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*, 24.

⁴⁹ Pușca *džeferdar* este o armă balcanică cu cremene, cu patul ușor curbat și bogat decorat cu incrustații de sedef. Numele provine din limba turcă (*cevherdar*) fiind preluat din persană (*johar*), în traducere însemnând „bijuterie”. Cel mai important centru din Balcani pentru realizarea acestui tip de pușcă era Boka Kotorska, aici fabricarea *džeferdar*-ului atinge apogeul în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea.

⁵⁰ Anđelija Radović, *op. cit.*, 24.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Ljubinka Rajković, *op. cit.*, 110.

⁵³ Marija Šercer, *op. cit.*, 8.

⁵⁴ Catalogul colecției de iatagane a Muzeului de Istorie din Zagreb, *Jatagani u Povijesnom muzeju Hrvatske*, realizat de Marija Šercer în anul 1975 cuprinde 171 de piese (88 fiind iatagane *belosapci* iar 62 *crnosapci*).

⁵⁵ În anul 2002, Anđelija Radović de la MMB, a publicat catalogul expoziției intitulate *Zanatsko oružje Balkana XVII–XIX vek*, care cuprinde un număr de 94 de iatagane din colecția muzeului belgrădean (din cele 94 de piese, 61 sunt *belosapci* și doar 14 *crnosapci*).

mină *belosapci*, cu plăsele din fildeș sau alte tipuri de os alb. Explicația cercetătorilor sârbi vis-a-vis de numărul redus al iataganelor *crnosapci* în cadrul colecției Muzeului Militar din Belgrad⁵⁶, coroborată cu informațiile din registrul I inventar al muzeului timișorean, aduc lumină în legătură cu prezența la Timișoara a unui mare număr de iatagane cu plăsele din corn. Iataganele *crnosapci* sunt mai rare la Belgrad în contextul în care acestea erau utilizate în lupte, teorie care vine în completarea informațiilor de arhivă din Timișoara unde aflăm că multe din piesele intrate în perioada antebelică erau capturi de război în urma campaniei militare austro-ungare din vara lui 1878, întreprinsă în vederea pacificării Bosniei⁵⁷.

La cele 17 iatagane *crnosapci* se adaugă 9 iatagane *belosapci*, 2 cu mânere metalice, unul are mânerul modificat (în locul plăselelor specifice prezintă un mâner din lemn cu secțiune patulateră), la toate aceste piese adăugându-se și o lamă de iatagan căreia îi lipsesc plăselele.

Dacă clasificăm iataganele de la Timișoara după tipologia prezentată de E. G. Astvatsaturyan⁵⁸, care pune accentul pe tipul de decor al lamelor, vom constata faptul că cele mai multe din piese (14 la număr) se încadrează în tipul *anatolian*, fiind specifice vestului și centrului Asiei Mici. Urmează tipul *balcanic* și de Istanbul căruia îi pot fi atribuite 6 din iataganele MBT. În ultima categorie, tipul *est-anatolian*, se încadrează 3 dintre piesele colecției timișorene. Restul de 7 iatagane au lamele simple, nedecorate.

În ceea ce privește forma plăselelor dar mai ales forma „urechilor” de la terminația mânerelor, Marija Šercer clasifică mânerurile iataganelor în funcție de: mărimea „urechilor”, forma acestora (ramificată sau dreaptă) și nivelul de prelucrare (cele complexe de forma aripilor de fluture

și mai simple, având forme semicirculare sau patulaterale)⁵⁹.

Pe baza acestei clasificări constatăm faptul că dintre cele 30 de piese din colecția MBT, mai mult de o treime (13 exemplare) prezintă „urechi” mari, ramificate și complexe, de tipul aripilor de fluture. Dintre cele treisprezece piese, doisprezece sunt *crnosapci* și doar unul singur este *belosapac*. Urmează 4 iatagane cu „urechi” masive de formă semicirculară (trei *belosapci* și unul *crnosapac*), apoi alte 3 iatagane cu „urechi” de formă patulateră (toate sunt *belosapci*, unul prezintă „urechi” masive, celelalte sunt de mai mici dimensiuni). În ceea ce privește iataganele cu „urechi” mai puțin profilate și neramificate, în colecția MBT există 3 asemenea exemplare (două *belosapci* și unul *crnosapac*). Mai există 2 piese cu „urechi” ramificate, sub forma literei T (ambele *crnosapci*). Alte 2 iatagane au mânere metalice, cu „urechi” de mici dimensiuni. Mai există un singur exemplar cu plăsele ramificate, rotunjite și masive, însă realizate din lemn – iatagan *crnosapac*. Ultimele 2 piese din colecție se prezintă la ora actuală fără plăsele (unul modificat cu mâner din lemn, iar din celălalt se păstrează doar lama).

Dacă analizăm iataganele colecției timișorene din perspectiva decorului prezent pe *parazvana* și *hašrma*, vom identifica mai multe categorii de iatagane:

1. Cu *parazvana* și *hašrma* realizate din metal alb (aliaj conținând plumb sau cositor și placat cu argint) și decorate cu motive vegetale stilizate (12 piese);
2. Având *parazvana* și *hašrma* din alamă și decorate cu filigran (5 piese);
3. Cu cele două elemente metalice ale mânerului turnate din alamă (2 piese);
4. Din tablă de alamă, simple sau decorate prin batere și gravare (7 piese).

În legătură cu lungimea iataganelor din colecția MBT, trebuie spus că lungimea medie calculată este de 69,5 cm; această valoare se referă la lungimea pieselor în sine, fără tecile aferente. Pentru obținerea valorii respective s-au utilizat dimensiunile a 28 dintre piese, lama simplă de iatagan și exemplarul cu mâner modificat neintrând în calcul. Cel mai scurt iatagan din colecția MBT are o lungime de 59 cm (nr. inv. 3246)⁶⁰ iar cel mai lung este de 78 cm (nr. inv. 3277)⁶¹. Lățimea lamelor se încadrează între 2,5 și 3,5 cm, cu o singură excepție;

⁵⁶ Anđelića Radović, *op. cit.*, 23.

⁵⁷ Registrul de inventar I al MBT cuprinde o serie de arme albe și de foc aduse din Bosnia cu ocazia luptelor din vara anului 1878: sabie curbă, provine din expediția militară bosniacă, vara anului 1878 (nr. vechi inv. 259; înregistrată la 27 nov. 1878); sabie curbă turcească, provine din Bosnia, 1878 (nr. vechi inv. 260; înregistrată la 27 nov. 1878); iatagan bosniac, confiscat la Travnik în anul 1878 (nr. vechi inv. 329; înregistrat la 29 octombrie 1879); iatagan bosniac, confiscat în Bosnia (nr. vechi inv. 649; înregistrat la 22 noiembrie 1886); armă de foc cu cremene, provine din Bosnia (nr. vechi inv. 935; înregistrată la 28 septembrie 1889); iatagan turcesc adus de la Tuzla în 1878 (nr. vechi inv. 1567; înregistrat la 25 nov. 1896); iatagan adus din Bosnia în 1878 (nr. vechi inv. 2148; înregistrat la 3 octombrie 1904) etc.

⁵⁸ Vezi capitolul *Părțile componente ale iataganului și tipologiile existente*.

⁵⁹ Marija Šercer, *op. cit.*, 9–10.

⁶⁰ Vezi Catalogul pieselor, III. Iatagane neinscripționate și nedatate, nr. 8.

⁶¹ Vezi Catalogul pieselor, I. Iatagane datate, nr. 5.

este vorba de o lamă masivă care atinge spre vârf o lățime maximă de 4,5 cm (nr. inv. 3334)⁶². Forma lamei, cu muchia exterioară puternic profilată, masivitatea acesteia și lipsa decorului indică faptul că avem de-a face cu o piesă mai veche, de secol XVIII, posibil chiar de sfârșit de XVII.

Dintre iataganele colecției timișorene, 20 de piese prezintă ornamente și inscripții damaschinate, două lame fiind damaschinate cu fir din aur, restul fiind decorate cu fir de argint. Alte 3 piese prezintă ornamente gravate în timp ce restul de 7 au lamele simple (unele conțin, cel mult marcajul armurierului).

Literatura de specialitate consideră că iataganele cu lame drepte (*pravci*) sunt o raritate, fapt ce se confirmă în mare parte și la Timișoara, unde doar 5 dintre piese au astfel de lame. Dintre cele 5 piese cu lamele drepte, una este deosebită prin prisma unicității sale (nr. inv. 3244)⁶³. Vorbim despre o armă realizată prin refolosirea unei lame de baionetă austriacă (baionetă de carabină Augustin Jäger M 1849) și transformarea acesteia, prin fixarea plăselelor din corn, într-un iatagan *crnosapac* (Pl. V. 4).

Dintre iataganele inscripționate, pe 8 dintre piese a fost identificat anul de făurire, cel mai vechi iatagan datat din colecția MBT a fost realizat în anul 1204 (calendar islamic), corespunzând perioadei creștine 1789/1790, iar cel mai recent este din anul musulman 1280, respectiv 1863/1864 după calendarul gregorian. Restul de șase piese au fost realizate în anii: 1212 (1797/1798); 1216 (1801/1802); 1217 (1802/1803); 1222 (1807/1808); 1227 (1812); 1278 (1861/1862)⁶⁴.

În condițiile în care restul de 22 de piese nu prezintă anul de fabricație, propunem o datare aproximativă a acestora în funcție de tipul de decor prezent pe *parazvana* și *hašrma* iataganelor datate. Astfel, iataganele cu *parazvana* și *hašrma* realizate din metal alb (placat cu argint) și decorate cu motive vegetale stilizate se încadrează între a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și cca. 1830; iataganele cu garnituri din alamă decorate cu filigran se încadrează între 1830 și a doua jumătate a secolului al XIX-lea; iataganele cu garnituri simple din alamă sunt de secol XIX.

Identificarea atelierelor din care provin piesele colecției timișorene este practic imposibilă în contextul în care inscripțiile de pe lamele iataganelor, cu o singură excepție, nu au fost deocamdată traduse. Traducerea inscripțiilor nu garantează însă

obținerea de rezultate spectaculoase în problema de față. Un exemplu concret este Muzeul de Istorie al Croației, din a cărui bogată colecție de iatagane (171 de piese) doar 3 exemplare⁶⁵ păstrează inscripționat locul de fabricație. Dacă în cazul iataganelor *belosapci* putem spune cu certitudine că sunt de producție balcanică (fildesul, în special cel de morskă, fiind o materie primă caracteristică pentru atelierele din vestul Balcanilor⁶⁶), referitor la celelalte piese problema atelierelor de fabricație este discutabilă. Având în vedere faptul că o mare parte a iataganelor colecției MBT au fost aduse din Bosnia, în contextul conflictului militar din vara lui 1878, putem propune ipoteza conform căreia aceste piese sunt de fabricație locală bosniacă sau vest-balcanică. În condițiile în care nu putem dovedi legătura dintre iatagane și atelierele bosniace, propunerea noastră este o simplă ipoteză de lucru.

Referitor la istoricul colecției de iatagane a MBT, trebuie spus faptul că marea majoritate a pieselor sunt din vechea colecție a muzeului, mai cu seamă din perioada antebelică. Registrul I inventar al muzeului (inventarul Societății Muzeale de Istorie și Arheologie) cuprinde o serie de piese aduse din Bosnia în urma campaniei militare din vara lui 1878 (capturi de la Tuzla⁶⁷, Travnik⁶⁸ etc), piese care au intrat în colecția muzeului în urma unor donații și achiziții. Cele două iatagane cu mânere metalice existente în colecția actuală au fost de asemenea inventariate în perioada antebelică. Iataganul cu nr. inv. 3331⁶⁹ a fost achiziționat de Societatea Muzeală în anul 1904 de la comerciantul Emmer din Timișoara în schimbul sumei de 10 coroane⁷⁰. Piesa a fost adusă din Bosnia în anul 1878. Celălalt iatagan cu mâner metalic (nr. inv. 3277)⁷¹ a intrat în colecția muzeului tot în anul 1904, făcând parte dintr-un lot de 4 piese înregistrate la aceeași poziție de inventar antebelic⁷². În registrul I inventar al MBT se menționează faptul că aceste patru piese au mânere din argint și fildes, fiind totodată bogat decorate cu inscripții damaschinate. Tot în anul 1904 a fost înregistrat încă un

⁶⁵ Marija Šercer, *op. cit.*, 12.

⁶⁶ Robert Elgood, *op. cit.*, 141.

⁶⁷ Registrul de inventar I al MBT, nr. vechi inv. 1567, înregistrat la 25 nov. 1896.

⁶⁸ Registrul de inventar I al MBT, nr. vechi inv. 329, înregistrat la 29 octombrie 1879.

⁶⁹ Vezi Catalogul pieselor, III. Iatagane neinscripționate și nedatate, nr. 5.

⁷⁰ Registrul de inventar I al MBT, nr. vechi inv. 2148; înregistrat la 3 octombrie 1904.

⁷¹ Vezi Catalogul pieselor, I. Iatagane datate, nr. 5.

⁷² Registrul de inventar I al MBT, nr. vechi inv. 2437, înregistrate în anul 1904.

⁶² Vezi Catalogul pieselor, III. Iatagane neinscripționate și nedatate, nr. 1.

⁶³ Vezi Catalogul pieselor, IV. Iatagane modificate, nr. 2.

⁶⁴ Vezi Catalogul pieselor, I. Iatagane datate, nr. 1–8.

lot de 4 iatagane⁷³, mai simple însă decât cele menționate în lotul precedent. În perioada interbelică, în timpul directoratului lui Ioachim Miloia, au mai fost achiziționate o serie de iatagane, în anii 1930⁷⁴ și 1935⁷⁵. Un ultim important lot de piese a intrat în colecția muzeului în anii postbelici, în urma transferului de la Ministerul de Interne reprezentat de Unitatea 232 din Timișoara, în anul 1959⁷⁶. Cu această ocazie a intrat în colecția muzeului unul dintre cele mai frumoase iatagane *crnosapac* (nr. inv. 5511)⁷⁷. Piesa de rezistență a colecției de iatagane a MBT este însă arma care pentru o scurtă perioadă de timp s-a aflat în posesia liderului primei mișcări antiotomane sârbești, Đorđe Petrović *Karadorde*, piesă despre care vom vorbi în rândurile ce urmează.

Iataganul care i-a aparținut lui Đorđe Petrović Karadorde...

Muzeul Banatului din Timișoara deține în colecțiile sale o serie de bunuri culturale mobile deosebit de valoroase care au aparținut în trecutul nu foarte îndepărtat unor personalități ale Europei Centrale și de Sud-Est⁷⁸. Printre aceste obiecte regăsim și iataganul *belosapac* (nr. inv. 3335)⁷⁹ care pentru o scurtă perioadă de timp s-a aflat în posesia liderului primei mișcări antiotomane sârbești, Đorđe Petrović supranumit „Karadorde” („Đorđe cel negru”). Singurele informații referitoare la această piesă provin de la donatorul iataganului, dr Ormós Zsigmond, important jurist și om politic al epocii, fondator al Societății de Istorie și

Arheologie din Ungaria de Sud, societate culturală cunoscută astăzi sub numele de Muzeul Banatului Timișoara. Ormós menționează în scrisoarea de donație⁸⁰ faptul că lama iataganului este foarte valoroasă deoarece i-a aparținut lui Karadorde (Cerni György). Tot din scrisoarea de donație aflăm că arma a fost luată de liderul sârb „din mâna unui turc”, în timpul unei lupte, însă fără a mai oferi date despre anul și locația exactă a evenimentului amintit. Singurul lucru cert vis-a-vis de încadrarea cronologică a piesei este inscripția damaschinată de pe latura interioră a lamei, care cuprinde printre altele și anul de făurire al armei, după calendarul islamic 1227, adică 1812 după cel creștin, ceea ce indică clar faptul că evenimentul menționat de Ormós s-a petrecut după această dată. În textul scrisorii de donație aflăm detalii referitoare la achiziționarea și proprietarul anterior al piesei; Ormós cumpără iataganul în data de 23 iunie 1876 la Orșova, de la văduva Schevits, care deținea arma ca moștenire de familie. Informații referitoare la o eventuală înrudire a familiei Schevits cu liderul mișcării antiotomane sârbe, în clipa de față nu deținem.

Este interesant de menționat faptul că vorbim despre singurul iatagan din întreaga colecție de armament a MBT, ale cărui inscripții scrise în osmană cu litere arabe au fost traduse și redactate în registrul I al muzeului⁸¹, traducerea în limba română fiind: „Anul 1227. Realizat de Hasan, proprietar Ahmed. Mă las în grija creatorului meu, robul său”. Aceste date au fost publicate și în revista antebelică a Societății Muzeale de Istorie și Arheologie⁸², iar în registrul I inventar al MBT iataganul este înregistrat sub denumirea de „iatagan turcesc”⁸³ (nr. inv. antebelic 779). În scrisoarea de donație nu există nici o referire în legătură cu starea de conservare a iataganului, nefiind menționat faptul că una din plăselele din os este ruptă și nu se spune nimic legat de existența/sau nu a tecii. În perioada postbelică găsim piesa într-o teacă din lemn îmbrăcată în piele de culoare neagră și având ruptă „urechea” de pe plăseaua interioară (Pl. VI.).

Dacă acest iatagan s-a aflat în realitate, chiar și temporar, în proprietatea lui Karadorde rămâne o problemă discutabilă, în contextul în care

⁷³ Registrul de inventar I al MBT, nr. vechi inv. 2438, înregistrate în anul 1904.

⁷⁴ Florin Medeleș, Vasile Rămneanțu, *Muzeul Banatului. File de cronică 1918–1948*, vol. II, Timișoara (2003), 92.

⁷⁵ *Ibidem*, 128; de la William Neidenbach au fost achiziționate în anul 1935 două iatagane și câteva arme de foc.

⁷⁶ Registrul de inventar IV al MBT, 543–544, nr. inv. 5505–5517.

⁷⁷ Vezi Catalogul pieselor, II. Iatagane inscripționate dar nedatate, nr. 11.

⁷⁸ În colecția de arme a MBT se păstrează sabia purtată de baronul Johann Freiherr von Hiller, comandant militar austriac, în bătăliile duse împotriva lui Napoleon I de la Neumarkt-Sankt Veit și Aspern-Essling în cursul anului 1809. Sabia, alături de alte câteva obiecte, a fost donată de doamna Ernesztin născută baroneasă Hiller, în anul 1896 (nr. vechi inv. 1563); în colecțiile Secției de Istorie se mai păstrează fesul și peruca generalului Józef Bem, comandantul trupelor revoluționare maghiare din Transilvania (1848–1849). Obiectele reprezintă donația lui Pesty Frigyes din anul 1882 (nr. vechi inv. 432 și 431). Aceste bunuri au fost dăruite de către locotenent-colonelul Fiala János, cumnatului său Pesty Frigyes la data de 17 decembrie 1881.

⁷⁹ Vezi Catalogul pieselor, I. Iatagane datate, nr. 6.

⁸⁰ AIMBT, fond *SMIA*, d. iunie/1889; scrisoarea de donație a lui Ormós Zsigmond din 24 aprilie 1889; iataganul lui Cerni György este trecut la poziția nr. 7 din totalul de 14 bunuri donate.

⁸¹ Registrul de inventar I al MBT, nr. vechi inv. 779, înregistrat la data de 19 iunie 1889.

⁸² *TRÉT SN*, V (1889), II-III, 123.

⁸³ În registrul de inventar I al MBT, la nr. vechi de inv. 779, piesa apare înregistrată cu numele de „török jatagán”.

afirmațiile lui Ormós pot fi cu mare greutate verificate astăzi. Trebuie însă avut în vedere faptul că piesa a fost achiziționată și mai apoi donată muzeului de către Ormós Zsigmond, una dintre cele mai reprezentative figuri bănățene ale epocii, prefect al comitatului Timiș, promotor al culturii în acest spațiu și fondator al muzeului timișorean. În contextul în care datele oferite de acesta sunt la ora actuală singurele informații legate de trecutul piesei, până la apariția unor noi date edificatoare în acest sens, atribuirea iataganului unei personalități istorice marcante, cum este și cazul lui Đorđe Petrović *Karadordé*, trebuie tratată cu unele rezerve.

Cele 30 de iatagane din colecția de arme a MBT vor fi prezentate în ordinea următoare:

- I. Iatagane datate (8 piese).
- II. Iatagane inscripționate dar nedatate (11 piese).
- III. Iatagane neinscripționate și nedatate (8 piese).
- IV. Iatagane modificate (2 piese).
- V. Lame de iatagan (1 piesă).

În cadrul fiecărui grup de piese, descrierile armelor vor fi redată în ordine cronologică.

CATALOGUL PIESELOR

I. Iatagane datate

1. *Iatagan crnosapac*

Date: anul 1204 după Hegiră, 1789/1790 după calendarul gregorian.

Lama din oțel este ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă. Lama nu este prevăzută cu șanțuri pentru scurgerea sângelui. Pe lamă la partea exterioară este damaschinat cu argint un ornament cu motive vegetale stilizate, iar pe partea interioară sunt damaschinate de asemenea cu argint trei inscripții cu litere arabe și un decor vegetal stilizat, realizat în aceeași manieră. *Parazvana* și *hașrma* sunt realizate din metal alb (aliaj metalic placat cu argint), fiind decorate cu motive vegetale stilizate și motive geometrice. Piesa nu este prevăzută cu partea inferioară a *parazvanei*, element decorativ de forma unei frunze stilizate, prezent la partea superioară a lamei, pe ambele fețe. Mânerul din oțel prevăzut cu *hașrma* metalică este acoperit cu două plăsele din corn de culoare brun-închisă, care se termină la partea superioară cu două „urechi” ușor îndoite spre tăiș, de forma unor aripi de fluture. Plăselele sunt fixate pe mâner cu cinci nituri metalice.

Lungimea lamei: 53 cm.

Lungimea mânerului: 13 cm.

Lungime totală: 65 cm.

Nr. inv. interbelic: 372.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3249; stare de conservare bună.

2. *Iatagan crnosapac*

Date: anul 1212 după Hegiră, 1797/1798 după calendarul gregorian.

Lama din oțel este ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă. Lama nu este prevăzută cu șanțuri pentru scurgerea sângelui. Pe lamă la partea exterioară este damaschinat cu argint un ornament cu motive vegetale stilizate (ornament deosebit de bogat, întinzându-se pe întreaga suprafață exterioară), iar pe partea interioară sunt damaschinate cu argint mai multe inscripții cu litere arabe, simboluri și un decor vegetal stilizat deosebit de bogat, realizat în aceeași manieră (decorul părții interioare este similar ca suprafață acoperită celui exterior). *Parazvana* și *hașrma* sunt realizate din alamă, fiind decorate cu motive florale stilizate și motive geometrice. Partea inferioară a *parazvanei*, pe latura exterioară, se prezintă într-o stare fragmentară, din aceasta se păstrează undeva la cca 70% din suprafața inițială în timp ce pe latura interioară aceasta lipsește cu desăvârșire. Pe partea superioară a *hașrmei* sunt fixate trei plăcuțe metalice aplătizate de formă pătrată. *Hașrma* prezintă numeroase urme de intervenție/restaurare. Mânerul din oțel prevăzut cu *hașrmă* din alamă este acoperit cu două plăsele din corn de culoare brun-închisă, care se termină la partea superioară cu două „urechi” ușor îndoite spre tăiș. Plăselele sunt fixate pe mâner cu patru nituri metalice.

Teaca din lemn este îmbrăcată în piele de culoare închisă și este întărită la partea superioară cu o brățară din tablă de fier. La exterior, pielea este cusută cu sârmă din alamă. Nu este prevăzută cu brățară la partea inferioară.

Lungimea lamei: 50 cm.

Lungimea mânerului: 13 cm.

Lungime totală: 62,5 cm.

Lungimea tecii: 59,5 cm.

Nr. inv. interbelic: 80.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3247; stare de conservare relativ bună.

3. *Iatagan crnosapac*

Date: anul 1216 după Hegiră, 1801/1802 după calendarul gregorian.

Lama din oțel este ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă. Lama nu este prevăzută cu șanțuri pentru scurgerea sângelui. Pe lamă la partea exterioară este damaschinat cu argint un ornament cu motive vegetale stilizate, iar pe partea interioară sunt damaschinate de asemenea cu argint trei inscripții cu litere arabe și un decor vegetal stilizat, realizat în aceeași manieră. *Parazvana* și *hașrma* sunt realizate din metal alb (aliaj metalic placat cu argint) fiind decorate cu motive vegetale și florale stilizate și motive geometrice. Mânerul din oțel prevăzut cu *hașrma* metalică este acoperit cu două plăsele din corn de culoare brun-închisă, care se termină la partea superioară cu două „urechi” ușor îndoite spre tăiș, de forma unor aripi de fluture. Plăselele sunt fixate pe mâner cu cinci nituri metalice.

Lungimea lamei: 54 cm.

Lungimea mânerului: 13,5 cm.

Lungime totală: 67 cm.

Nr. inv. interbelic: 80.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3254; stare de conservare bună.

4. *Iatagan crnosapac*

Datare: anul 1217 după Hegiră, 1802/1803 după calendarul gregorian.

Lama din oțel este ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă. Lama este prevăzută cu un șanț îngust pe ambele fețe, plasat lângă muchia netăioasă. Pe lamă la partea exterioară este damaschinat cu argint un ornament cu motive vegetale stilizate, iar pe partea interioară sunt damaschinate de asemenea cu argint trei inscripții cu litere arabe și un decor vegetal stilizat, realizat în aceeași manieră. *Parazvana* și *hașrma* sunt realizate din metal alb (aliaj metalic placat cu argint) fiind decorate cu motive vegetale stilizate și motive geometrice. Partea inferioară a *parazvanei*, pe latura interioară, se prezintă într-o stare fragmentară, din aceasta se păstrează doar conturul, însumând aproximativ 15–20% din suprafața inițială. Mânerul din oțel prevăzut cu *hașrma* metalică este acoperit cu două plăsele din corn de culoare brun-închisă, care se termină la partea superioară cu două „urechi” masive, ușor îndoite spre tăiș, de forma unor aripi de fluture. Plăselele sunt fixate pe mâner cu patru nituri metalice.

Lungimea lamei: 57 cm.

Lungimea mânerului: 14 cm.

Lungime totală: 70 cm.

Nr. inv. interbelic: 375.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3251; stare de conservare relativ bună.

5. *Iatagan cu mâner metalic*

Datare: anul 1222 după Hegiră, 1807/1808 după calendarul gregorian.

Lama din oțel este ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă. Lama nu este prevăzută cu șanțuri pentru scurgerea sângelui, imediat sub muchia netăioasă, începând să se subțieze. Lama este simplă din punct de vedere al decorului, nu prezintă ornamente ori inscripții damaschinate. La partea interioară, spre mijlocul lamei este ștanțat marcajul armurierului, iar în dreapta acestuia este gravat anul de fabricație al piesei. *Parazvana* și *hașrma* sunt realizate din metal alb (aliaj metalic placat cu argint) fiind gravate cu motive geometrice și vegetale stilizate. Mânerul iataganului prezintă două plăsele metalice realizate și decorate în aceeași manieră cu *parazvana* și *hașrma*, plăselele făcând corp comun cu celelalte componente ale mânerului. Plăselele metalice se termină la partea superioară cu două „urechi” de mici dimensiuni, ușor îndoite spre tăiș. Cele două plăsele sunt fixate pe *hașrma* prin tehnica lipirii la cald.

Lungimea lamei: 64,5 cm.

Lungimea mânerului: 13,5 cm.

Lungime totală: 78 cm.

Nr. inv. antebelic: 2437.

Nr. inv. interbelic: 81.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3277; stare de conservare bună.

6. *Iatagan belosapac*

Datare: anul 1227 după Hegiră, 1812 după calendarul gregorian.

Lama din oțel este ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă. Lama este prevăzută cu un șanț îngust pe ambele fețe, plasat lângă muchia netăioasă. Pe lamă la partea interioară sunt damaschinate cu argint trei inscripții cu litere arabe și un decor floral realizat în aceeași manieră. *Parazvana* și *hașrma* sunt realizate din metal alb (aliaj metalic placat cu argint) fiind decorate cu motive vegetale stilizate și motive geometrice. Mânerul din oțel prevăzut cu *hașrma* metalică este acoperit cu două plăsele din fildeș, cea din exterior se termină la partea superioară cu o „ureche” ușor îndoită spre tăiș, de forma unei aripi de fluture. Plăseaua de pe partea interioară este incompletă, „urechea” de la partea superioară a plăselei fiind ruptă. Plăselele sunt fixate pe mâner cu cinci nituri metalice; plăseaua fragmentară de pe partea interioară este prinsă în doar două din cele cinci nituri existente.

Teaca din lemn este îmbrăcată în piele de culoare închisă și nu prezintă garnituri metalice

de întărire nici la partea superioară și nici în zona vârfului tecii.

Lungimea lamei: 58,5 cm.

Lungimea mânerului: 14,5 cm.

Lungime totală: 73 cm.

Lungimea tecii: 66 cm.

Nr. inv. antebelic: 779.

Nr. inv. interbelic: 422.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3335; stare de conservare relativ bună (Pl. VI.).

7. *Iatagan crnosapac*

Datat: anul 1278 după Hegiră, 1861/1862 după calendarul gregorian.

Lama din oțel este ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă. Lama este prevăzută cu un șanț pe ambele fețe, plasat lângă muchia netăioasă. Pe lamă la partea exterioară, există un ornament damaschinat cu argint de formă circulară (cu opt secțiuni), iar la partea interioară este damaschinată de asemenea cu argint o inscripție cu litere arabe. *Parazvana* și *hașrma* sunt realizate din alamă prin tehnica turnării; sunt decorate cu motive vegetale și florale stilizate dar și cu motive geometrice. Pe partea superioară a *hașrmei* sunt prezente trei ornamente din alamă sub forma unor minuscule piramide în patru trepte. Mânerul din oțel prevăzut cu *hașrma* din alamă este acoperit cu două plăsele din corn de culoare brun-închisă, care se termină la partea superioară cu două „urechi” ușor îndoite spre tăiș, dispuse sub forma literei „T”. Plăselele sunt fixate pe mâner cu trei nituri metalice.

Lungimea lamei: 59 cm.

Lungimea mânerului: 15 cm.

Lungime totală: 74 cm.

Nr. inv. interbelic: 85.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3245; stare de conservare bună (Pl. IV. 3).

8. *Iatagan belosapac*

Datate: anul 1280 după Hegiră, 1863/1864 după calendarul gregorian.

Lama din oțel este ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă. Lama este prevăzută cu două șanțuri înguste (primul este ceva mai lat, cel de dedesubt este mai îngust) pe ambele fețe, plasate lângă muchia netăioasă. Pe lamă la partea exterioară este damaschinată cu argint steaua în șase colțuri (sigiliul lui Solomon), iar la partea interioară sunt damaschinate cu argint inscripții cu litere arabe, flancate de un decor vegetal stilizat realizat în aceeași manieră. *Parazvana* și *hașrma* sunt realizate din alamă. *Parazvana* este decorată prin

tehnica granulației, cu mici puncte lipite pe toată suprafața; pe partea exterioară *parazvana* prezintă un ornament din alamă sub forma unei flori stilizate alături de care există un lăcaș ce conținea cândva un „faux rubin” (sticlă colorată), iar la partea interioară decorul este identic, cu precizarea că aici se păstrează sticla de culoare roșie. *Hașrma* este de asemenea bogat decorată cu ornamente de forma unor flori stilizate din alamă; la partea exterioară a *hașrmei* există trei pietre de coral, iar la partea interioară s-a păstrat doar lăcașul de fixare al pietrei, coralul însă lipsește. Marginile *hașrmei* sunt decorate cu mici plăcuțe metalice de formă romboidală și circulară. Mânerul din oțel prevăzut cu *hașrma* din alamă este acoperit cu două plăsele din fildeș de morsa care se termină la partea superioară cu două „urechi” masive semicirculare, ușor îndoite spre tăiș. Plăselele sunt fixate pe mâner cu patru nituri din alamă.

Lungimea lamei: 57 cm.

Lungimea mânerului: 16 cm.

Lungime totală: 73 cm.

Nr. inv. interbelic: 86.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3332; stare de conservare bună (Pl. IV. 4).

II. Iatagane inscripționate dar nedatate

1. *Iatagan crnosapac*

Datate: a doua jumătate a secolului al XVIII-lea/cca 1830.

Lama din oțel este foarte ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă. Lama este prevăzută cu două șanțuri înguste pe ambele fețe, plasate lângă muchia netăioasă. Pe lamă la partea exterioară este damaschinat cu argint un ornament cu motive vegetale stilizate, iar pe partea interioară sunt damaschinate de asemenea cu argint trei inscripții cu litere arabe și un decor floral realizat în aceeași manieră. *Parazvana* și *hașrma* sunt realizate din metal alb (aliaj metalic placat cu argint) fiind decorate cu motive vegetale stilizate și motive geometrice. Mânerul din oțel prevăzut cu *hașrma* metalică este acoperit cu două plăsele din corn de culoare neagră, care se termină la partea superioară cu două „urechi” ușor îndoite spre tăiș, de forma unor aripi de fluture. Plăselele sunt fixate pe mâner cu patru nituri din alamă.

Lungimea lamei: 53 cm.

Lungimea mânerului: 15 cm.

Lungime totală: 68 cm.

Nr. inv. interbelic: 413.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3333; stare de conservare bună (Pl. V. 1).

2. *Iatagan belosapac*

Datare: a doua jumătate a secolului al XVIII-lea/cca 1830.

Lama din oțel este dreaptă cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă. Lama este prevăzută cu un șanț îngust pe ambele fețe, plasat lângă muchia netăioasă. Pe lamă la partea exterioară este damaschinat cu argint un ornament cu motive vegetale și florale stilizate, iar pe partea interioară sunt damaschinate cu argint trei inscripții cu litere arabe și un decor floral realizat în aceeași manieră. *Parazvana* și *hașrma* sunt realizate din metal alb (aliaj metalic placat cu argint), *hașrma* fiind gravată cu motive vegetale și florale stilizate. Partea superioară a *parazvanei* este decorată cu motive geometrice. Mânerul din oțel prevăzută cu *hașrma* metalică este acoperit cu două plăsele din os de culoare deschisă (alb-gălbui), care se termină la partea superioară cu două „urechi” mai puțin profilate, îndoite spre tăiș. Plăselele sunt fixate pe mâner cu patru nituri metalice.

Lungimea lamei: 56,5 cm.

Lungimea mânerului: 14,5 cm.

Lungime totală: 71 cm.

Nr. inv. interbelic: 409.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3240; stare de conservare bună (Pl. V. 3).

3. *Iatagan crnosapac*

Datare: a doua jumătate a secolului al XVIII-lea/cca 1830.

Lama din oțel este ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă. Lama nu este prevăzută cu șanțuri pentru scurgerea sângelui; suprafața acesteia este puternic afectată de coroziune. Pe lamă la partea interioară sunt damaschinate cu argint inscripții cu litere arabe și un decor vegetal stilizat, realizat în aceeași manieră. *Parazvana* este realizată din metal alb (aliaj metalic placat cu argint) fiind decorată cu motive vegetale stilizate. Partea inferioară a *parazvanei* se păstrează într-o formă fragmentară în timp ce partea superioară lipsește cu desăvârșire (fiind înlocuită cu rășină în urma procesului de restaurare). *Hașrma* se păstrează într-o foarte mică măsură, doar un mic fragment pe muchia interioară. Mânerul din oțel este acoperit cu două plăsele din corn de culoare brun-închisă, care se termină la partea superioară cu două „urechi” masive, ușor îndoite spre tăiș, de formă semicirculară. Plăselele sunt fixate pe mâner cu trei nituri metalice și rășină (completare ulterioară de laborator, în contextul lipsei *hașrmei*).

Lungimea lamei: 57 cm.

Lungimea mânerului: 13,5 cm.

Lungime totală: 70,5 cm.

Nr. inv. interbelic: 83.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3253; stare de conservare mediocră.

4. *Iatagan crnosapac*

Datare: a doua jumătate a secolului al XVIII-lea/cca 1830.

Lama din oțel este ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă. Lama nu este prevăzută cu șanțuri pentru scurgerea sângelui. Pe lamă la partea exterioară este damaschinat cu argint un ornament cu motive vegetale stilizate, iar pe partea interioară sunt damaschinate de asemenea cu argint trei inscripții cu litere arabe și un decor vegetal stilizat, realizat în aceeași manieră. *Parazvana* lipsește cu desăvârșire, pe muchia exterioară și pe ambele fețe ale lamei în partea superioară sunt vizibile urmele de lipire ale *parazvanei* de odinioară. Pe exteriorul lamei la partea superioară se păstrează fragmente din *parazvana*. *Hașrma* este incompletă, fiind realizată din metal alb (aliaj metalic placat cu argint) și decorată cu motive geometrice și vegetale stilizate. Mânerul din oțel prevăzută cu *hașrma* metalică este acoperit cu două plăsele din corn de culoare brun-închisă, care se termină la partea superioară cu două „urechi” ușor îndoite spre tăiș, de forma unor aripi de fluture. Plăseaua exterioară este incompletă, lipsindu-i un fragment în partea inferioară, în timp ce pe cealaltă latură, plăseaua interioară este ranforsată cu tablă din fier în zona inferioară, spre *parazvana*. Plăselele sunt fixate pe mâner cu patru nituri metalice.

Lungimea lamei: 57 cm.

Lungimea mânerului: 14 cm.

Lungime totală: 70,5 cm.

Nr. inv. antebelic: 2438.

Nr. inv. interbelic: 80.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3233; stare de conservare mediocră.

5. *Iatagan crnosapac*

Datare: a doua jumătate a secolului al XVIII-lea/cca 1830.

Lama din oțel este ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă. Lama nu este prevăzută cu șanțuri pentru scurgerea sângelui. Pe lamă la partea exterioară este damaschinat cu argint un ornament cu motive vegetale stilizate, iar pe partea interioară sunt damaschinate de asemenea cu argint trei inscripții cu litere arabe și un decor vegetal stilizat, realizat în aceeași manieră. *Parazvana* și *hașrma* sunt realizate din metal alb (aliaj metalic placat cu argint) fiind decorate cu

motive geometrice și vegetale stilizate. Piesa nu este prevăzută cu partea inferioară a *parazvanei*, element decorativ de forma unei frunze stilizate, prezent la partea superioară a lamei, pe ambele fețe. Mânerul din oțel prevăzut cu *hașrma* metalică este acoperit cu două plăsele din corn de culoare brun-închisă, care se termină la partea superioară cu două „urechi” ușor îndoite spre tăiș, de forma unor aripi de fluture. Plăselele sunt fixate pe mâner cu cinci nituri metalice.

Lungimea lamei: 56 cm.

Lungimea mânerului: 13,5 cm.

Lungime totală: 69,5 cm.

Nr. inv. interbelic: 89.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3248; stare de conservare bună.

6. *Iatagan crnosapac*

Datat: a doua jumătate a secolului al XVIII-lea/cca 1830.

Lama din oțel este ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă. Lama nu este prevăzută cu șanțuri pentru scurgerea sângelui. Pe lamă la partea exterioară este damaschinat cu argint un ornament cu motive vegetale stilizate, iar pe partea interioară sunt damaschinate cu argint trei inscripții cu litere arabe și un decor vegetal și floral care flanchează inscripțiile, realizat în aceeași manieră. *Parazvana* și *hașrma* sunt realizate din metal alb (aliaj metalic placat cu argint) fiind decorate cu motive vegetale stilizate și motive geometrice. Partea inferioară a *parazvanei*, pe ambele fețe, se prezintă într-o stare fragmentară, iar partea superioară (elementul semicilindric al *parazvanei*), pe latura interioară a lamei, nu s-a păstrat. Mânerul din oțel prevăzut cu *hașrma* metalică este acoperit cu două plăsele din corn de culoare brun-închisă, care se termină la partea superioară cu două „urechi” ușor îndoite spre tăiș, de forma unor aripi de fluture. Ambele plăsele prezintă în partea superioară crăpături și fisuri, iar „urechea” plăselei exterioare este incompletă, fiind ruptă o parte din terminația inferioară a acesteia. Plăselele sunt fixate pe mâner cu cinci nituri metalice.

Lungimea lamei: 57,5 cm.

Lungimea mânerului: 13,5 cm.

Lungime totală: 70,5 cm.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3387; stare de conservare relativ bună.

7. *Iatagan crnosapac*

Datate: cca 1830/a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Lama din oțel este foarte ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă. Lama este prevăzută cu un șanț îngust pe ambele fețe, plasat lângă muchia netăioasă; sub șanțul îngust există o nervură paralelă cu acesta, care se termină spre vârful lamei fiind mai scurtă decât șanțul aflat deasupra ei. Pe lamă la partea exterioară există un ornament din aur realizat prin damaschinare, ornament cu motive vegetale și florale stilizate, iar pe partea interioară există inscripții cu litere arabe realizate tot prin damaschinare cu aur. Inscriptiile sunt flancate cu ornamente vegetale și florale realizate în aceeași manieră. *Parazvana* și *hașrma* sunt realizate din alamă prin tehnica turnării; sunt decorate cu motive vegetale și florale stilizate iar pe partea superioară a *parazvanei* există motive geometrice. Pe partea superioară a *hașrmei* este prezent un ornament din alamă sub forma unei minuscule piramide stilizate în trei trepte. Mânerul din oțel prevăzut cu *hașrma* din alamă este acoperit cu două plăsele din corn de culoare brun-închisă, care se termină la partea superioară cu două „urechi” ușor îndoite spre tăiș, dispuse sub forma literei „T”. Plăselele sunt fixate pe mâner cu patru nituri metalice.

Lungimea lamei: 58 cm.

Lungimea mânerului: 16 cm.

Lungime totală: 74 cm.

Nr. inv. interbelic: 81.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3330; stare de conservare bună (Pl. V. 5).

8. *Iatagan belosapac*

Datate: cca 1830/a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Lama din oțel este ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă. Lama este prevăzută cu un șanț îngust pe ambele fețe, plasat lângă muchia netăioasă. Pe lamă la partea exterioară este damaschinată cu argint steaua în șase colțuri (sigiliul lui Solomon), iar la partea interioară sunt damaschinate cu argint inscripții cu litere arabe, flancate de un decor vegetal stilizat realizat în aceeași manieră. În centrul inscripției este aplicat marcajul armurierului. *Parazvana* și *hașrma* sunt realizate din alamă, bogat decorate prin atașarea la cold a unor ornamente metalice minuscule de formă romboidală, circulară etc. *Parazvana* prezintă atât la partea exterioară cât și la cea interioară, câte un ornament din alamă sub forma unei flori stilizate și câte un lăcaș care conținea cândva un „faux rubin” (sticlă colorată). Ambele pietre lipsesc la ora actuală. *Hașrma* este de asemenea bogat decorată cu ornamente de forma unor flori

stilizate din alamă; cuprinde la ora actuală zece pietre decorative de formă semisferică, iar un al unsprezecelea lăcaș este gol. Marginile *hașrmei* sunt decorate cu mici plăcuțe metalice de formă romboidală și circulară. Mânerul din oțel prevăzut cu *hașrma* din alamă este acoperit cu două plăsele din fildeș care se termină la partea superioară cu două „urechi” masive de formă patrulateră, ușor îndoite spre tăiș. Plăselele sunt fixate pe mâner cu patru nituri metalice.

Lungimea lamei: 58 cm.

Lungimea mânerului: 14 cm.

Lungime totală: 72 cm.

Nr. inv. interbelic: 81.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3242; stare de conservare bună (Pl. IV. 1).

9. *Iatagan belosapac*

Date: cca 1830/a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Lama din oțel este dreaptă cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă. Lama este prevăzută cu un șanț îngust pe ambele fețe, plasat lângă muchia netăioasă. Pe lamă la partea exterioară este damaschinată cu argint steaua în șase colțuri (sigiliul lui Solomon), iar la partea interioară sunt damaschinate cu argint inscripții cu litere arabe, încadrate într-un chenar realizat în aceeași manieră. *Parazvana* și *hașrma* sunt realizate din alamă, bogat decorate prin atașarea la cald a unor ornamente metalice minuscule de formă romboidală, circulară etc. *Parazvana* prezintă atât la partea exterioară, cât și la cea interioară câte un ornament din alamă sub forma unei flori stilizate și câte un lăcaș care conținea cândva un „faux rubin” (sticlă colorată). Ambele pietre lipsesc la ora actuală. Marginea *parazvanei*, pe ambele fețe, prezintă o ranforsare decorativă cu sârmă împletită din alamă. *Hașrma* este de asemenea bogat decorată cu ornamente de forma unor flori stilizate din alamă; cele trei decoruri florale de la partea superioară a *hașrmei* prezintă câte o plăcuță metalică patrulateră fixată pe muchia superioară a ornamentului; cuprinde la ora actuală 5 pietre decorative (trei de formă semisferică la muchia interioară, două de formă alungită la muchia exterioară, iar un al șaselea lăcaș este gol). Marginile *hașrmei* sunt decorate cu mici plăcuțe metalice de formă romboidală și circulară. Mânerul din oțel prevăzut cu *hașrma* din alamă este acoperit cu două plăsele din fildeș de morsa care se termină la partea superioară cu două „urechi” semicirculare, ușor îndoite spre tăiș. Plăselele sunt fixate cu patru nituri metalice.

Teaca din lemn este îmbrăcată în piele de culoare închisă, fiind întărită la cele două capete cu brățări metalice. Brățara superioară prezintă un guler de ranforsare gravat cu motive geometrice iar la partea interioară este lipit un inel metalic pentru fixarea tecii la centură. Brățara inferioară, masivă (acoperă aproximativ jumătate din suprafața tecii) se termină la vârf cu un element metalic aplatizat de formă conică.

Lungimea lamei: 59,5 cm.

Lungimea mânerului: 14,5 cm.

Lungime totală: 74 cm.

Lungimea tecii: 64 cm.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3350; stare de conservare bună.

10. *Iatagan crnosapac*

Date: secolul al XIX-lea.

Lama din oțel este ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă. Lama este prevăzută cu un șanț îngust pe ambele fețe, plasat lângă muchia netăioasă. Pe lamă la partea exterioară, sub șanțul de scurgere, este damaschinată cu argint o inscripție cu litere arabe iar la partea interioară a lamei există alte inscripții cu litere arabe realizate în aceeași manieră. *Parazvana* lipsește cu desăvârșire, pe muchia interioară sunt vizibile urmele de lipire ale *parazvanei* de odinioară. *Hașrma* este incompletă, fiind realizată din tablă de alamă și decorată prin tehnica gravării, baterii și traforării cu motive geometrice. Pe partea superioară a *hașrmei* sunt fixate trei plăcuțe aplatizate din alamă de formă pătrată. Mânerul din oțel prevăzut cu *hașrma* din alamă este acoperit cu două plăsele din corn de culoare brun închisă, care se termină la partea superioară cu două „urechi” ușor îndoite spre tăiș, de forma unor aripi de fluture. Plăselele sunt fixate pe mâner cu trei nituri metalice.

Lungimea lamei: 53 cm.

Lungimea mânerului: 14,5 cm.

Lungime totală: 67,5 cm.

Nr. inv. interbelic: 392.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3227; stare de conservare relativ bună.

11. *Iatagan crnosapac*

Date: secolul al XIX-lea.

Lama din oțel este ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă. Lama este prevăzută cu un șanț îngust pe ambele fețe, plasat lângă muchia netăioasă. Pe lamă la partea exterioară este damaschinată cu argint steaua în șase colțuri (sigiliul lui Solomon), iar pe partea interioară sunt damaschinate cu argint inscripții cu

litere arabe. Inscripțiile sunt flancate cu ornamente vegetale și florale realizate în aceeași manieră. *Parazvana* și *hașrma* sunt realizate din alamă fiind decorate prin batere cu motive vegetale și florale stilizate dar și cu motive geometrice. Mânerul din oțel prevăzut cu *hașrma* din alamă este acoperit cu două plăsele din corn de culoare neagră, care se termină la partea superioară cu două „urechi” masive îndoite spre tăiș. Plăselele sunt fixate pe mâner cu cinci nituri metalice.

Lungimea lamei: 60 cm.

Lungimea mânerului: 15,5 cm.

Lungime totală: 75 cm.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 5511; stare de conservare bună (Pl. IV. 2).

III. Iatagane neinscripționate și nedatate

1. *Iatagan belosapac*

Datare: secolul al XVIII-lea.

Lama masivă din oțel este ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă și puternic profilată. Lama nu este prevăzută cu șanțuri pentru scurgerea sângelui, imediat sub muchia netăioasă începând să se subțieze. La această piesă, cu totul deosebită este lățimea lamei, atingând spre vârf 4,5 cm. Lama este simplă din punct de vedere al decorului, nu prezintă ornamente și nici inscripții damaschinate. La partea interioară spre mâner este ștanțat marcajul armurerului. *Parazvana* și *hașrma* sunt realizate din metal alb (aliaj metalic placat cu argint) fiind gravate cu motive geometrice și vegetale stilizate. *Parazvana* este incompletă, pe latura exterioară a iataganului aceasta lipsește aproape în totalitate. *Hașrma* la rândul ei se prezintă într-o stare fragmentară, fiind păstrată doar o parte a decorului inițial. Mânerul din oțel prevăzut cu *hașrma* metalică este acoperit cu două plăsele din os de culoare albă, care se termină la partea superioară cu două „urechi” de mici dimensiuni, ușor îndoite spre tăiș. Plăselele sunt fixate pe mâner cu trei nituri metalice.

Lungimea lamei: 62 cm.

Lungimea mânerului: 13 cm.

Lungime totală: 75 cm.

Nr. inv. interbelic: 410.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3334; stare de conservare relativ bună.

2. *Iatagan belosapac*

Datare: secolul al XVIII-lea.

Lama masivă din oțel este ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară

netăioasă. Lama este prevăzută cu câte două șanțuri late suprapuse, pe ambele fețe ale lamei, primul fiind plasat lângă muchia netăioasă, cel de-al doilea pe mijlocul lamei. Lama este simplă, nu prezintă ornamente sau inscripții damaschinate. *Parazvana* lipsește cu desăvârșire, pe muchia netăioasă și la partea superioară a lamei, pe ambele fețe, sunt vizibile urmele de lipire ale parazvanei de odinioară. *Hașrma* este fragmentară fiind realizată din metal și decorată prin atașarea la cald a unor ornamente metalice de forma unor flori, piramide stilizate etc. *Hașrma* mai păstrează la ora actuală șase ornamente florale complete și două minuscule piramide stilizate. Mânerul din oțel prezintă urme de restaurare, la partea superioară fiind vizibile plăcuțe metalice de ranforsare introduse pentru susținerea *hașrmei*. Mânerul este acoperit cu două plăsele din fildeș de morskă care se termină la partea superioară cu o „ureche” semicirculară, ușor îndoită spre tăiș. Plăseaua de pe partea exterioară este incompletă, „urechea” din zona superioară a plăselei fiind ruptă. Plăselele sunt fixate pe mâner cu patru nituri metalice; plăseaua fragmentară de pe partea exterioară este prinsă în doar trei din cele patru nituri existente. „Urechea” plăselei interioare, prezintă la partea inferioară încă două orificii circulare pentru fixarea niturilor, însă acestea lipsesc.

Lungimea lamei: 56 cm.

Lungimea mânerului: 15,5 cm.

Lungime totală: 71 cm.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3250; stare de conservare mediocră.

3. *Iatagan belosapac*

Datare: cca 1830/a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Lama din oțel este ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă. Lama este prevăzută cu un șanț pe ambele fețe, plasat lângă muchia netăioasă; șanțul este vizibil pe două treimi din lungimea lamei, în partea superioară șanțul dispăre în urma probabilelor operații de șlefuire (?). Lama este simplă, nu prezintă ornamente sau inscripții damaschinate. *Parazvana* (incompletă) și *hașrma* sunt realizate din alamă, bogat decorate prin atașarea la cald a unor ornamente metalice minuscule de formă romboidală, circulară, dreptunghiulară etc. Partea inferioară a *parazvanei*, ornamentul de forma unei frunze stilizate, fixat de regulă la partea superioară a lamei, lipsește la piesa de față. *Hașrma* este bogat decorată cu ornamente de forma unor flori stilizate din alamă; cele trei decoruri florale de la partea superioară a *hașrmei* prezintă câte o plăcuță metalică (din argint?) patrulateră fixată

pe muchia superioară a ornamentului; cuprinde la ora actuală 4 sticle decorative semisferice de culoare roșie („faux rubin”), o a cincea sticlă este fragmentară, păstrându-se 1/2 din aceasta iar un al șaselea lăcaș este gol. Marginile *hașrmei* sunt decorate cu mici plăcuțe metalice de formă romboidală și dreptunghiulară. Mânerul din oțel prevăzut cu *hașrma* din alamă este acoperit cu două plăsele din fildeș de morsă care se termină la partea superioară cu două „urechi” de mici dimensiuni, de formă ușor patruleteră, îndoite spre tăiș. „Urechea” plăselei exterioare este fragmentară, lobul exterior fiind în cea mai mare parte a sa rupt. Plăselele sunt fixate cu trei nituri metalice.

Lungimea lamei: 48,5 cm.

Lungimea mânerului: 12 cm.

Lungime totală: 60 cm.

Nr. inv. interbelic: 83.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3243; stare de conservare relativ bună.

4. *Iatagan belosapac*

Datare: cca 1830/a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Lama din oțel este dreaptă cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă; este prevăzută cu câte două șanțuri înguste suprapuse, pe ambele fețe ale lamei, plasate lângă muchia netăioasă. Lama este simplă, nu prezintă ornamente sau inscripții damaschinate. *Parazvana* și *hașrma* sunt realizate din alamă, bogat decorate prin atașarea la cold a unor ornamente metalice minuscule de formă romboidală, circulară, dreptunghiulară etc. *Parazvana* prezintă atât la partea exterioară cât și la cea interioară câte un ornament din alamă sub forma unei flori stilizate și câte un lăcaș care conținea cândva un „faux rubin” (sticlă colorată). Ambele pietre lipsesc la ora actuală. Marginea *parazvanei*, pe ambele fețe, prezintă o ranforsare îngustă din alamă. *Hașrma* este de asemenea bogat decorată cu ornamente de forma unor flori stilizate din alamă; prezintă trei decoruri geometrice la partea superioară de forma unor structuri piramidale aplatizate; *hașrma* cuprinde la ora actuală 7 pietre decorative din coral. Marginile *hașrmei* sunt decorate cu mici plăcuțe metalice de formă romboidală și dreptunghiulară. Mânerul din oțel prevăzut cu *hașrma* din alamă este acoperit cu două plăsele din fildeș de morsă care se termină la partea superioară cu două „urechi” de mici dimensiuni, de formă ușor patruleteră, îndoite spre tăiș. „Urechea” plăselei interioare este fragmentară, lobul exterior lipsind în totalitate. Plăselele sunt fixate cu patru nituri metalice.

Lungimea lamei: 48 cm.

Lungimea mânerului: 12,5 cm.

Lungime totală: 60,5 cm.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 5507; stare de conservare relativ bună.

5. *Iatagan cu mâner metalic*

Datare: secolul al XIX-lea.

Lama din oțel este foarte ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă. Lama este prevăzută cu un șanț îngust pe ambele fețe, plasat lângă muchia netăioasă (pe două treimi din lungimea lamei). Pe lamă la partea exterioară există un ornament din aur realizat prin damaschinare, ornament de forma unei flori stilizate. *Parazvana* este din metal alb (aliaj conținând argint), fiind decorată cu motive florale și geometrice gravate. Mânerul este în totalitate din metal alb, realizat prin turnare și decorat cu multiple motive vegetale stilizate, striții etc. *Hașrma* face corp comun cu plăselele. Pe partea superioară a *hașrmei*, între cele două „urechi” ale mânerului există o piatră decorativă de formă semisferică. Partea superioară a mânerului se termină cu două „urechi” ușor îndoite spre tăiș, bogat decorate, în aceeași manieră cu restul mânerului.

Lungimea lamei: 57,5 cm.

Lungimea mânerului: 14 cm.

Lungime totală: 71,5 cm.

Nr. inv. antebelic: 2148.

Nr. inv. interbelic: 81.

Proveniență: achiziționat de la comerciantul Emmer din Timișoara în anul 1904 în schimbul a 10 coroane.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3331; stare de conservare bună (Pl. V. 2).

6. *Iatagan crnosapac*

Datare: secolul al XIX-lea.

Lama din oțel este ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă; nu este prevăzută cu șanțuri pentru scurgerea sângelui. Lama este simplă, nu prezintă ornamente sau inscripții damaschinate. *Parazvana* și *hașrma* sunt realizate din tablă de alamă; ambele elemente componente ale mânerului sunt simple, nu prezintă urme de ornamentație. Piesa nu este prevăzută cu partea inferioară a *parazvanei*, element decorativ de forma unei frunze stilizate, prezent la partea superioară a lamei, pe ambele fețe. Mânerul din oțel prevăzut cu *hașrma* din alamă este acoperit cu două plăsele din corn de culoare brun închisă, care se termină la partea superioară cu două „urechi” ușor îndoite spre tăiș, de forma unor

aripi de fluture. Plăselele sunt fixate pe mâner cu trei nituri metalice.

Teaca din lemn este îmbrăcată în piele de culoare închisă și este întărită la partea superioară cu o brătară din tablă de fier. În partea inferioară, spre vârful tecii, pielea este degradată, mai cu seamă pe latura exterioră unde lipsește un fragment important.

Lungimea lamei: 58 cm.

Lungimea mânerului: 14 cm.

Lungime totală: 72 cm.

Lungimea tecii: 68,5 cm.

Nr. inv. interbelic: 82.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3241; stare de conservare bună.

7. *Iatagan crnosapac*

Dată: secolul al XIX-lea.

Lama din oțel este dreaptă cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioră netăioasă. Lama nu este prevăzută cu șanțuri pentru scurgerea sângelui; pe ambele fețe ale lamei, sub muchia netăioasă sunt gravate ornamente cu motive geometrice. *Parazvana* și *hașrma* sunt realizate din oțel, făcând corp comun cu lama iataganului. Atât *parazvana* cât și *hașrma* sunt simple, fără urme de decor. Mânerul din oțel este prevăzut cu foițe din tablă de alamă puse pe ambele fețe, peste care vin fixate cu patru nituri metalice masive cele două plăsele din corn de culoare brun-închisă. Cele două plăsele se termină la partea superioară cu două „urechi” semi-circulare, puțin profilate, îndoită spre tăișul lamei.

Lungimea lamei: 50,5 cm.

Lungimea mânerului: 14 cm.

Lungime totală: 64 cm.

Nr. inv. interbelic: 410.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3252; stare de conservare bună.

8. *Iatagan crnosapac*

Dată: secolul al XIX-lea.

Lama din oțel este foarte ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioră netăioasă. Spre vârful lamei, muchia netăioasă este teșită. Lama nu este prevăzută cu șanțuri pentru scurgerea sângelui. Pe lamă sub muchia netăioasă, pe ambele fețe, este vizibilă câte o gravură cu motive vegetale stilizate; gravura se întinde pe aproximativ două treimi din lungimea lamei. *Parazvana* din oțel face corp comun cu lama și este decorată pe ambele fețe cu caneluri verticale. *Hașrma* este realizată din tablă de alamă fiind decorată prin gravare cu motive tipice spațiului bosniac (gravură în zig-zag). Mânerul din oțel prevăzut cu *hașrma*

din alamă este acoperit cu două plăsele din lemn de culoare brun-deschisă, care se termină la partea superioară cu două „urechi” masive și bifurcate sub forma literei „Y”. Plăselele sunt fixate pe mâner cu trei nituri metalice.

Lungimea lamei: 46 cm.

Lungimea mânerului: 13,5 cm.

Lungime totală: 59 cm.

Nr. inv. interbelic: 80.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3246; stare de conservare bună.

IV. *Iatagane modificate*

1. *Iatagan cu mâner din lemn*

Dată: sfârșitul secolului al XVIII-lea/a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Lama din oțel este ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioră netăioasă. Lama nu este prevăzută cu șanțuri pentru scurgerea sângelui. Pe lamă la partea interioară este damaschinat cu argint un ornament cu motive vegetale stilizate; în mijlocul ornamentului, este damaschinată cu argint o inscripție cu litere arabe, inscripție încadrată într-un medalion cu margine dublată, realizat în aceeași manieră. Mânerul din lemn cu secțiune patrulateră prezintă la partea superioară o terminație ușor evazată și îndoită spre interior. În partea inferioară a mânerului există o brătară din tablă de alamă pentru ranforsare și fixare a lamei, întăritura din tablă de alamă continuându-se de jur-împrejurul muchiilor mânerului. Întăritura metalică este fixată cu mici cuie din alamă. Mânerul este fixat cu trei nituri metalice având capetele alămite.

Lungimea lamei: 55 cm.

Lungimea mânerului: 13,5 cm.

Lungime totală: 68,5 cm.

Nr. inv. interbelic: 90.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3290; stare de conservare bună.

2. *Iatagan crnosapac cu lamă de baionetă*

Dată: a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Lama din oțel este dreaptă cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioră netăioasă. Lama este prevăzută cu un șanț lat pe ambele fețe, pe aproape toată lungimea ei. Vorbim despre o lamă atipică pentru un iatagan; piesa a fost realizată prin refolosirea unei baionete de carabină austriacă Augustin Jäger M 1849. *Parazvana* și *hașrma* sunt realizate din alamă; *hașrma* este decorată prin batere cu motive vegetale stilizate iar partea superioară a *parazvanei* este decorată cu motive geometrice.

Mânerul din oțel prevăzut cu *hașrma* din alamă este acoperit cu două plăsele din corn de culoare brun-închisă, care se termină la partea superioară cu două „urechi” ușor îndoite spre tăiș, de forma unor aripi de fluture. Plăselele sunt fixate pe mâner cu șase nituri metalice. Plăseaua de pe partea interioară prezintă crăpături în zona niturilor.

Lungimea lamei: 58 cm.

Lungimea mânerului: 14 cm.

Lungime totală: 72 cm.

Nr. inv. interbelic: 87.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3244; stare de conservare bună (Pl. V. 4).

V. Lama de iatagan

1. Lama de iatagan

Dată: a doua jumătate a secolului al XVIII-lea/cca 1830.

Lama din oțel este ușor curbată cu tăiș pe muchia interioară și cu muchie exterioară netăioasă. Lama nu este prevăzută cu șanțuri pentru scurgerea sângelui, imediat sub muchia netăioasă, începând să se subțieze. Lama este simplă din punct de vedere al decorului, nu prezintă ornamente ori inscripții damaschinate. La partea interioară spre mânerul lamei este ștanțat marcajul armurierului. *Parazvana* și *hașrma* sunt realizate din metal

alb (aliaj metalic placat cu argint) fiind gravate cu motive geometrice și vegetale stilizate. Mânerul metalic prezintă trei orificii pentru fixarea plăselelor, însă acestea lipsesc.

Lungimea lamei: 52 cm.

Lungimea mânerului: 12 cm.

Lungime totală: 64 cm.

Nr. inv. interbelic: 91.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3255; stare de conservare mediocră⁸⁴.

Abrevieri

AIMBT – Arhiva istorică a Muzeului Banatului din Timișoara

JNA – Jugoslovenska Narodna Armija

MBT – Muzeul Banatului din Timișoara

MMB – Muzeul Militar din Belgrad

SMIA – Societatea Muzeală de Istorie și Arheologie din Banat

TRÉT – *Törtélemi és Régészeti Értesítő*, Timișoara

cm – centimetri

col. – colecție

inv. – inventar

M – model

nr. – număr

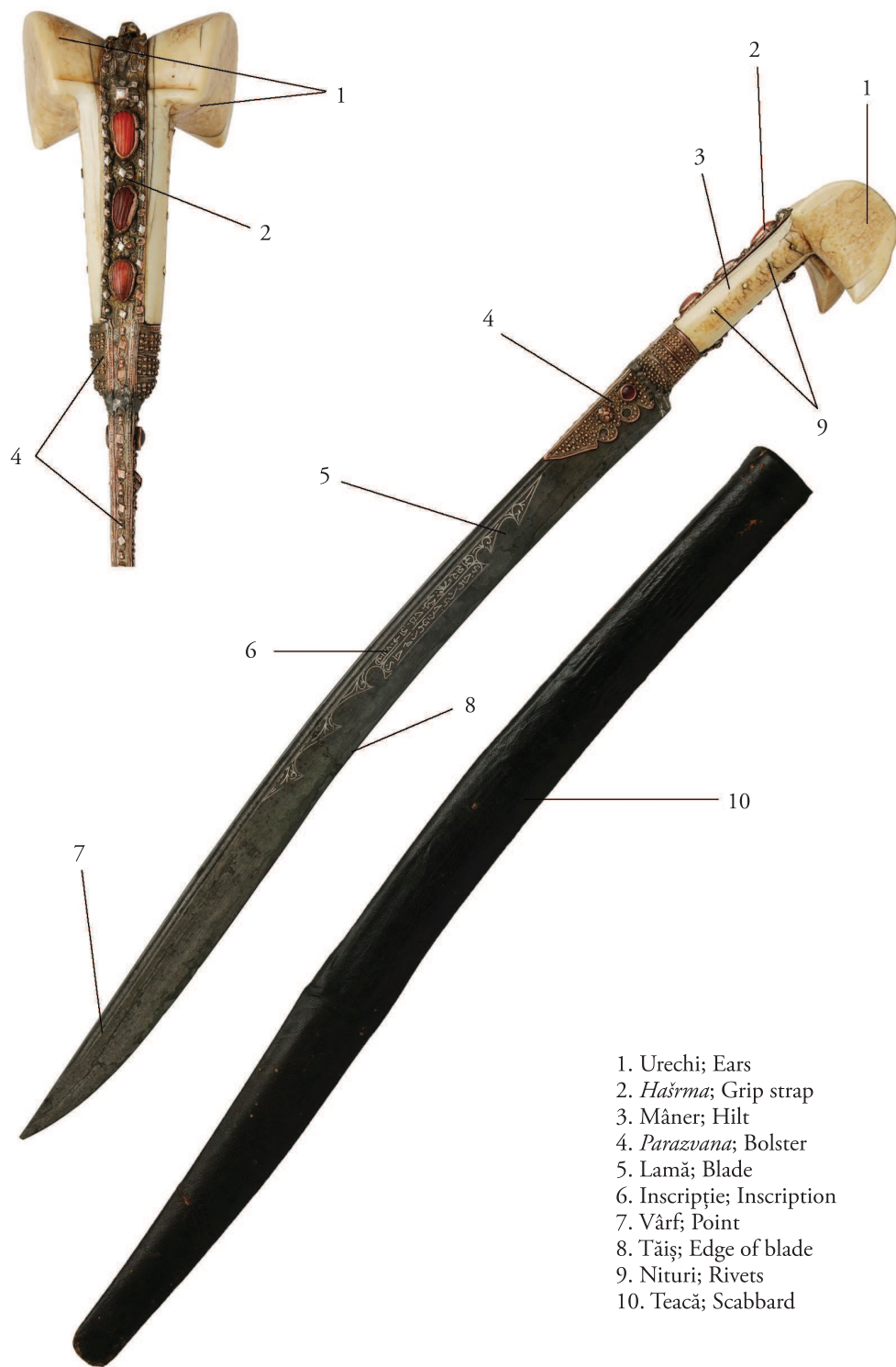
pl. – planșă

SN – serie nouă

vol. – volum

⁸⁴ În încheiere, dorim să adresăm mulțumiri d-lui Milan Šepešan, fotograf la MBT, pentru fotografierea digitală a pieselor; colegului Sergiu Galiș pentru sprijinul acordat în identificarea, datarea și clasificarea iataganelor din colecția MBT; Mihaelei Ioncescu pentru traducerea în limba engleză a rezumatului acestui articol; colegei Vesna Stankov, curator la Muzeul Orășenesc Vrșac și colegului Vuk Obradović, curator la Muzeul Militar din Belgrad, pentru amabilitatea cu care mi-au pus la dispoziție o serie de lucrări de specialitate din Serbia, Croația și Rusia referitoare la problematica iataganelor.

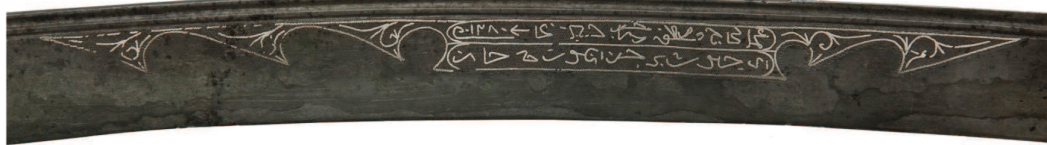
1. Urechi; Ears
2. *Haşırma*; Grip strap
3. Mâner; Hilt
4. *Parazvana*; Bolster
5. Lamă; Blade
6. Inscripție; Inscription
7. Vârf; Point
8. Tăiş; Edge of blade
9. Nituri; Rivets
10. Teacă; Scabbard

Pl. I. Părțile componente ale unui iatagan.
The parts of the yataghan.

Pl. II. Tipuri de mânere și *parazvane* existente în colecția de iatagane a MBT: 1. iatagan *crnosapac*, 2. iatagan *belosapac*, 3. iatagan *crnosapac*, 4. iatagan *belosapac*, 5. iatagan cu mâner metalic.

Types of hilts and *parazvane* existing in the Banat Museum's collection of yataghans: 1. *crnosapac* yataghan; 2. *belosapac* yataghan; 3. *crnosapac* yataghan; 4. *belosapac* yataghan; 5. metal hilted yataghan.

1

2

3

4

5

Pl. III. Inscriptiile prezente pe lamele iataganelor din colecția MBT: 1. nr. inv. 3332; 2. nr. Inv. 3335; 3. nr. inv. 3330; 4. nr. inv. 3245; 5. nr. inv. 3333.

Inscriptions on the blades of the yataghans (Banat Museum collection): 1. inv. no. 3332; 2. inv. no. 3335; 3. inv. no. 3330; 4. inv. no. 3245; 5. inv. no. 3333.

Pl. IV. Iatagane (col. MBT): 1. iatagan *belosapac*, 2. iatagan *crnosapac*, 3. iatagan *crnosapac*, 4. iatagan *belosapac*.

Yataghans (Banat Museum collection): 1. *belosapac* yataghan; 2. *crnosapac* yataghan; 3. *crnosapac* yataghan; 4. *belosapac* yataghan.

Pl. V. Iatagane (col. MBT): 1. iatagan *crnosapac*, 2. iatagan cu mâner metalic, 3. iatagan *belosapac*, 4. iatagan *crnosapac*, 5. iatagan *crnosapac*.

Yataghans (Banat Museum collection): 1. *crnosapac* yataghan; 2. metal hilted yataghan; 3. *belosapac* yataghan; 4. *crnosapac* yataghan; 5. *crnosapac* yataghan.

Pl. VI. Iataganul care i-a aparținut lui Dorde Petrović Karadorde (col. MBT): 1. iatagan cu teacă; 2. interior; 3. exterior; 4. teacă.

The yataghan of the Serbian leader Dorde Petrović Karadorde (Banat Museum collection): 1. yataghan with scabbard; 2. interior; 3. exterior; 4. scabbard.